

Millî Gelir

Yazan:

VEDAT ELDEM

(Ekonomî Bakanlığın Müfettişlerinden)

Bir iktisadî toplulukta fasılasız surette çeşitli mallar istihsal edilir, hizmetler teatî olunur, sermayeler kullanılır. Bütün bu faaliyetler neticesinde husule gelen yeni kıymetler müşterek bir vâhîde irca edilerek, para ile ifade olunabilir. Bu suretle nisbeten basit bir ameliye ile millî iktisat çerçevesi dahilindeki faaliyetler değerine tekabül eden bir meblâğ elde edilmiş olur ki, bu meblâğa «millî gelir» denir.

Millî gelir hesapları cemiyetimizin iktisadî faaliyetinin bir ölçüsü mahiyetindedir; bunların yardımıyla iktisadî sistemin istihlâke ve sermaye terakümüne vaz'ettiği miktarlar ve bu sistemin istihsal kudretinde husule gelen değişikliklerle mecmu hâsılanın muhtelif içtimaî zümreler arasındaki tevzi şekli ve memlekette tatbik edilen iktisadî ve malî siyasetin muvaffakiyet derecesi hakkında bilgi edinmek mümkündür. Şimdiden bir çok memleketlerde, muhtelif şekilleriyle millî gelir tahminleri, Devletin masraf ve varidat bütçesiyle birlikte intişar etmekte ve bu bütçeler millî hasılanın bir cüz'ü olarak mütalâa olunmaktadır.

Millî gelir istihsal, tevzi ve istihlâk edildiğine göre, bu safhaların herbirinde tesbite elverişlidir. İstihsal edilen miktarlarla tevzi ve istihlâk edilenler arasında tahassül edecek farklar, nazari olarak, sermaye istihlâki veya terakümü gibi aktif değişikliklerine tekabül eder. Bu itibarla, mad'î müşkülâtın sarfinazar edilirse, her üç ameliye ile aynı neticeye varmak mümkündür. Tercih edilecek usulü mevcut malzemenin nevi ve mahiyeti tayin eder [1].

Gün geçtikçe ticaret muhitinde ve hattâ halk arasında rağbet kazanan «millî gelir» tâbiri, nazari ve ameli sahalarda, anlam ve usul bakımından, müellifler arasında, bazı ihtilâflara sebebiyet verdiğinden, tet-

[1] Maamafih fiyatlarla maliyetler arasındaki farkların gelir veya zarara intikali zamana mütevakkıf olduğundan, bir sene gibi kısa bir müddet zarfında, istihsal, tevzi veya istihlâk safhalarında tesbit edilen millî gelirin aynı neticeye müncer olacağı şüpheli görülmektedir.

kikatomıza başlamadan önce, mevzuu çerçevelemek ve kelimenin şümülünü tahdit etmek muvafık olur.

Millî gelir geniş manasiyle, hususi şahıs ve teşekküllerle âmme hizmetleri faaliyetleri neticesinde, memleketin mevcut aktifine hanel getirilmeden, muayyen bir müddet zarfında istihsal edilen eşya ve ifa olunan hizmetler değeri mecmuuna muadildir. Ancak bu tarifi yapmakla tatbikatta rastlanan müşkülât ve tereddütleri bertaraf etmek mümkün değildir. Öyle hizmetler vardır ki bunların değeri para ile ölçülmeğe elverişli olmadıkları halde, daha şümüllü ve daha hassas bir ölçünün bulunmaması, para mikiyasını tercih ettirmiştir. Devletin iktisadî sisteme müdahalesinden doğan gelir münakalelerinin tesiri ve bunların millî gelire tatbik şekli bu mevzuda en çetin meselelerden birini teşkil eder. Devletin vergi yolu ile mükelleflerden tahsil ettiği meblâğlar, ifa olunan hizmetler değerine muadil midir? Yoksa kıymetçe bunlardan fazla veya noksan mıdır? Devlet hizmetlerinin değerini piyasa tayin etmediğinden bu suale cevap vermek müşküldür. Mükelleften tahsil olunan vergi ile Devlet hizmetinde çalışanlara gelir temin edilmekte ve bu suretle yapılan iştiira kudreti münakalesi istihsali tahdit etmekle beraber iktisadî faaliyetlerin inkişafına lüzumlu zemini temin eylemektedir. Tatbikatta Devlet hizmetlerini, mucip oldukları masraflarla ölçmekten başka çare olmadığından, âmme hizmetlerindeki randıman değişikliklerini hesaplara aksettirmenin imkânı henüz bulunmamıştır. Bu konuya ve istikraz veya evraki nakdiye ihracı suretiyle temin edilen Devlet varidatının millî gelire tatbik şekline yazımızın «âmme hizmetleri» bahsinde temas edilmiştir.

Müştak gelirler piyasa râyicine göre kıymet iktisap edip, yapılan hizmetin hakiki karşılığına az çok tekabül ettiğinden, bunların müştak oldukları gelirlere ilâvesi umumiyetle kabul edilmektedir. Şöyle ki: 500 lira geliri olan bir kimse, evinde kullandığı hizmetçisine 50 lira aylık bağladığı takdirde, bunların mecmu gelirleri hesaben 550 lira olarak kıymetlendirilmiş olacaktır. Bu meblâğ, filhakika istihdam edenle müstahdemin kendi sahalarındaki faaliyet ve hizmetleri değeri yekûnuna muadildir.

Nakdi karşılığı olmıyan hizmetlerin kıymetlendirilmesi şekli ayrı bir mesele teşkil eder. Memleketimizin iktisadî hayatında ev sanayiinin ehemmiyeti ihmal edilemeyecek derecede büyüktür. Bu mevzua temas etmeden yapılan tahminler noksan ve hakikatın dünunda kalmıya mahkûmdur.

Millî gelir konusu üzerindeki çalışmalar ve İstatistik Umum Müdürlüğünün tahminlerinde rastlanan tenkidi mucip bazı hususlar, İktisat

Fakültesi mecmuasında intişar eden bir yazımızda tetkik edilmiştir [1]. Bunların burada kısaca tekrarı, mevzu hakkındaki görüşlerimizi belirttiği cihetle, yerinde olur, kanaatindeyiz. İstatistik Umum Müdürlüğünün 1943 ve 1944 yıllarına ait millî gelir tahminlerini ihtiva eden broşüre tekaddüm eden Konjontür Servisi neşriyatına da bu münasebetle temas edilmiş bulunmaktadır [2].

1) Millî gelirin istihsal tarikile hesaplanmasında karşılaşılan müşküllerden başlıcası tekerrürlerin önlenmesi meselesidir. İstatistik Umum Müdürlüğü muhtelif iktisadî grupların sâfi istihsal kıymetlerini cemederken bu cihete lâzım gelen ehemmiyeti vermemiştir. En evvel sâfi istihsal ile gelir mefhumları arasında bir tefrik yapılmamış olması dikkati çekmektedir. Malûm olduğu üzere, sâfi istihsal, imalât veya istihraç ameliyesinde sarfedilen iptidai ve yardımcı maddelerle mahrukat bedellerinin, satış fiyatı ile ifade olunan imalâttan tenzil edilmek suretile elde edilen laymete denir. Bu itibarla sâfi istihsal kıymeti aşağıdaki unsurlardan tereküp eder :

- İşçi yevmiyeleri
- Memur ücretleri
- İçtimai yardımlar
- Müteşebbis kârları
- Satış masrafları
- Vergiler
- Bakım masrafları ve amortismanlar
- Bazı nakil masrafları
- Kira bedelleri
- Ödenen faizler ve sigorta primleri.

Gelirler ise, sâfi istihsal kıymetine dahil amortismanlar, ödünç alınan sermayenin faizi vesair masraflar tenzil edildikten sonra baki kalan işçi ve memur ücretlerinin nakdi ve aynı tutarlarıyla müteşebbis kârları ve ihtiyata ayrılan meblâglardan ibarettir. Malî mevzuatımıza göre bu gelirlere vasıtasız vergiler de dahildir. Millî gelir bakımından ise, vergiler Devlet hizmetinde çalışanlara yapılan bir gelir münakalesi mahiyetini haizdir. Bu itibarla, yeni gelirlere teşekkülüne imkân verdikleri nisbette vergilerin, memur ve işçi ücretleri gibi istihsal kıymetlerine

[1] İktisat Fakültesi Mecmuası c. VIII, sayı 1-4, sf. 136, 1947.

[2] İstatistik Umum Müdürlüğü, Türkiye Millî Geliri, 1943 ve 1944; yayın No, 275, Ankara, 1947. Konjontür Servisi, Millî Gelir, seri I, No. 2, 1935. Konjontür Servisi, Türkiye Millî Geliri; seri I, No. 7, 1937.

dahil bırakılması doğrudur. Şu kadar ki bunların Devlet memurları maaşları namı altında mükerreren irae olunmamasına dikkat edilmelidir. Devlet gelirlerinin mütalâası sırasında bu mevzu üzerinde durulacaktır.

Milli gelir hesaplarında, ikamete mahsus binaların kira bedelleri ayrı bir madde halinde tahmin edilerek, sınaî ve ticarî müesseselerin işgal ettikleri mahallerin icarına temas edilmediğinden, bunların sâfi istihsal kıymetine dahil bırakılması tekerrürlere meydan vermez. Buna mukabil ödenen faiz ve primler, banka ve sigorta şirketlerinin varidatı arasında bulunduğundan bunların istihsal kıymetlerinden tenzili lâzım gelmektedir.

İstatistik Umum Müdürlüğü hesaplarında bu hususların hiç birini nazarı itibara almamıştır.

2) Konjonktür servisi, ziraî istihsalin sâfi kıymetini, nebatî mahsullerde % 30 ve hayvan mahsullerinde % 15 nisbetinde tenziller yapmak suretile tahmin etmiştir. Başka memleketlerde tatbik edilen usullere kıyasen yapıldığı bildirilen bu âmeliye müelliflerin nazarında istihsal sırasında sarfedilen maddeler ile istihsal masraflarını karşılamağa matuftur. Bilindiği üzere, bu masrafların başlıcaları tohumluk, gübre, hayvan yemi ile tesisat ve ziraî makinelerin idame ve itfa masraflarından ibarettir. İşçilik ücretleri, aynı zamanda bir gelir menbar teşkil ettiğinden, millî gelir bakımından masraf mahiyetini haiz değildir. Konjonktür servisinin, istihsal masrafları karşılığı olarak kabul ettiği ve umuma teşmil ettiği nisbetleri daha yakından tetkik etmemiz faydalı olur. Çünkü bu masraflardan tohumluk ve hayvan yemi, mahsulün nev'ine göre farklar göstermektedir. Nitekim bu masraflar buğday istihsalinde % 20 yi geçmezken, arpa ve yulaf gibi bilhassa hayvan yemi olarak kullanılan mahsuller % 80-90 nisbetinde başka bir istihsal uğrunda imha edilmektedir.

İstatistik Umum Müdürlüğü bu mahzuru önlemek gayesile beher mahsulün ayrı ayrı tohumluk payını tesbite çalışmış ve neticede sâfi istihsale varmak için tarla mahsullerinde vasatî % 20 ve bağ ve bahçe ürünleriyle hayvan mahsullerinde % 10 nisbetinde bir masraf payı kabul ve tatbik eylemiştir. Fakat hayvan yemi olarak kullanılan ve bu itibarla et ve süt maliyetlerine dahil olan arpa, yulaf, ot ve saman gibi ürünlerin sâfi gelirler rakkamlarına ilâvesi hatalıdır. Bu gibi mahsuller ya süt ve etleri için beslenen veya güçlerinden istifade olunan hayvanlara yedirildiğinden, birinci ahvalde et ve süt istihsali masraflarını teşkil eder, ikinci ahvalde ise, motörlerin mahrukâtı gibi enerji istihsali için yapılan bir masraf mahiyetini haizdir. Ancak dış memleketlere ihraç edilen

miktarlar, başka bir istihlal uğrunda imha edilmediğinden, sâfi istihlal kıymetlerine ilâve olunmalıdır. Ziraî borçların bugünkü durumuna göre hesaplanacak faiz yükü ile ziraî tesisat ve makinelerin amortismanı için kabul edilecek münasip bir itfa tahsisatının tefrikinden sonra ziraatin sâfi istihlal kıymetine varmak mümkün olur.

3) İstatistik Umum Müdürlüğü ticaret, banka ve sigortacılık sahalarında çalışanların gelirlerini, piyasaya arzedilen maddelerin müstahsil fiyatıyla müstehlik fiyatı arasındaki farktan mütevellit meblâğa tekabül edeceğini ileri sürerek, bu meblâğın, mezkûr maddelerin müstahsil elinden çıkış fiyatlarına muayyen nisbetlerde ilâveler yapmak suretile tesbitine çalışmıştır. Bu maksatla İstatistik Umum Müdürlüğü, ziraî istihsalın kıymetçe, 1943 te ortalama % 38, 1944 te ise % 52 nisbetinde ve sanayi istihsalının her iki senede de tamamen ticarete intikal ettiğini kabul etmektedir. Ziraî istihsalın ticarete intikal eden kısmında bu iki sene arasında görülen nisbet farkları, 1943 yılı buğday mahsulü kıymetlendirilirken müstahsil fiyatının 40,23 kuruştan, satış fiyatının ise 20 kuruştan tesbit edilmiş olmasından ileri gelmektedir. Yani İstatistik Umum Müdürlüğüne göre köylünün bizzat istihlak ettiği buğdayın fiyatı, sattığı buğdayın fiyatına nazaran bir misli yüksektir. Bu garip görüş tarzı üzerinde fazla durulmayarak şu cihet tebarüz ettirilmelidir ki, İstatistik Umum Müdürlüğünün kabul ettiği veçhile, sınaî mamulâtın tamamı tüccarın elinden geçmez. Bu meyanda inşaat sanayii ile küçük sanat erbabının müstehlike bizzat sattığı mamulât zikredilebilir; bu muamelelerden mütevellit gelirler sanayi gelirleri arasında bulunmaktadır. Diğer taraftan sanayi istihsalının büyük bir kısmı tamir ve bakım işlerine taallük eder ki, bu faaliyetler de ticarete mevzu teşkil etmez.

Müstahsil fiyatıyla perakende fiyat arasındaki marjın ticaret erbabının gelirine tekabül ettiği faraziyesi de hatalıdır. Bu marjın belki yarısına yakın bir kısmı masraftan müteşekkildir. Halbuki İstatistik Umum Müdürlüğü taşıtlarda yakılan kömürden başka hiç bir masrafı ticaret gelirinden tenzil etmemiştir. Malûm olduğu üzere bilhassa ziraî maddeler ticaretinde bir zayıt nisbetinin kabulü zaruridir. Bu zayıt payı maddenin nevine göre % 1 ile % 50 arasında oynamaktadır. Buna ilâveten toptan ve perakende ticaretin ambalâjlama masrafı ve bu ameliyede sarfedilen malzemenin miktarı ehemmiyetsiz değildir. Malî ve ticarî müesseselerin istihdam ettikleri müşavir, avukat, doktor gibi serbest meslek erbabının gelirleri kısmen bu müesseseler tarafından ödenmektedir; binaenaleyh tekerrürlerin önlenmesine dikkat edilmelidir. Ticaret-hanelerin kira kıymetleri için ayrıca bir tahmin yapılmadığından, kira

masraflarının da gelirlerden tenzil edilmesine mahal kalmamakta ise de, bina tesisat ve mefruşatın amortismanlarını, tenvir, teshin, kırtasiye gibi masrafları gözden kaçırmamak lâzımdır. Bu sahada ecnebî sermayedarlara ödenen faiz, temettü ve komisyonlar da kabarık bir meblâğ teşkil eder. Vergi, resim ve aidat tediyeleri dolayısıyla tekerrürlere meydan verilmemesine bilhassa dikkat edilmelidir. Ticaret odaları ve borsalar aidatı bu meyanda sayılabilir. İstatistik Umum Müdürlüğü bu hususları nazarı itibara almadığından çok kabarık neticelere varmış bulunmaktadır.

4) Ödenen faizler, Devlet borçları, mütekait, dul ve yetim maaşları bahislerine ya hiç temas edilmemiş veyahut da bu mevzular lâyikiyle incelenmemiştir.

Sınai istatistiklerde, sâfi istihsal kıymetleri, ip'idaî maddelerle mah-rukat bedellerinin mamûl tutarlarından tenzilile elde edilen meblâğlardan ibarettir. Bunlardan ayrıca amortismanlara istikraz edilen sermayenin faizi ve satış masrafları düşülmekle sanayi gelirleri tesbit edilir. Halbuki İstatistik Umum Müdürlüğü ve ondan evvel Konjonktür Servisi sâfi istihsali gelire müsavi tutmakta ve binnetice bazı tekerrürlerin husulünü önleyememektedir. Nitekim Konjonktür Servisi ticaret gelirlerine bankaların gayri sâfi varidatını ilâve etmekte ve fakat bu varidatı tahlil ederek muhtelif gelirlerin menbainı aramamaktadır. Bankalar için bir varidat kaynağı olan ikrazat faizleri borçlulara bir külfet yüklemektedir. İktisadî bünyenin krediden temin ettiği faydalar doğrudan doğruya ölçülememekle beraber, istihsal ve ekonomik faaliyetin inkişafına yardım ederler ve bu itibarla krediden istifade eden, müesseselerin netice hesaplarında mündemiç bulunurlar.

Dahilî istikrazlara ait faiz tediyelerinden başka haricî sermayenin faiz ve temettüünü nazarı itibara almak lâzımdır. Devletin harice olan borçlarıyla, bugün tasfiye edilmiş bulunan imtiyazlı şirketlere yatırılan ecnebî sermayenin miktarı ve bunun faiz veya temettü tutarları meçhul değildir. Hususî teşebbüslere gelince, burada kısmen tahminlere müracaat zarureti vardır.

Devletin dahilî istikrazlarına ait faizlerin hususî gelirlere ilâve edilmesi lâzım geldiğine şüphe yoktur. Ancak millî gelir hususî gelirlerden başka Devlete ait gelirleri de ihtiva ettiğinden, istihkak sahipleri için bir gelir teşkil eden Düyunu Umumiye faizleri Devlete ve binnetice mükelleflere bir külfet tahmil eylemektedir. Binaenaleyh sadece borçlanmak suretile Devlet millî gelirin artmasını temin edemez. İstikraz edilen meblâğlar verimli bir işe tahsis edilirse, envestisman mahiyetini iktisap eder ve tahsisten istifade eden teşebbüsün faaliyetinde tebellür eder.

Tekaüt maaşları istihkak sahibi nazarında sair gelirlerden farksızdır. Fakat millî gelire ithal edilmesi başka bir sebebe müstenittir. Bir memurun tekaüdiyeye hak kazanmak maksadile memuriyeti müddetince mesaisinin tam karşılığını almadığı iddia olunabilir. Bu itibarla memur maaşlarının bir mütemmimi olmak bakımından tekaüt maaşlarının millî gelire ilâve edilmesinin lâzım geldiği mütalâa edilebilir.

İstatistik Umum Müdürlüğünün millî gelir hakkındaki etüdünde görülen bazı hususlara temas ettikten sonra, mezkûr müdürlüğün millî refah seviyesinin, yani itibarî kıymetlerden fiyat tahavvüllerinin tasfiyesiyle elde edilen hakikî gelirlerin hesabında tatbik ettiği usulleri tetkik edelim. Daha evvel Konjonktür Servisinin neşrettiği ilk millî gelir tahminlerinde rastlanan şayanı dikkat bir noktaya temas edilmesi faydalı görülmüştür. Konjonktür Servisi 1927 senesine ait millî geliri 1600 milyon olarak hesapladıktan sonra, bu gelirin, itibarî kıymetile 1933/34 senesine kadar % 28 nisbetinde düştüğü ve fakat aynı müddet zarfında perakende fiyatlarda % 36 nisbetinde bir tedenni bulduğundan, millî gelirin, hakikî kıymetile % 13,5 arttığını ileri sürmektedir. Konjonktür servisi burada şayanı dikkat bir hataya düşmüştür. Zira Türk Lirasının 1927 ile 1933 seneleri arasındaki sukutu, istihsal hesaplarında nazarı itibara alınarak, 1937 yılı millî geliri, paranın 1933 rayicine göre hesaplanmıştır. Nitekim paranın altın esasına göre kıymetinde vukubulan tahavvüf bertaraf etmek maksadiyle 1927 ziraî istihsali 337 milyondan 378 milyona, sınaî istihsal kıymeti de 200 milyondan 220 milyona iblâğ edilmiştir. Halbuki fiyat tahavvülleri şeklinde görülen paranın kıymetindeki bu değişmeler, fiyat endekslerinde esasen mündemiç bulunmaktadır. Bu itibarla Konjonktür Servisi 1927 ile 1933/34 seneleri arasında perakende fiyatlarındaki sukutu, iddia ettiği veçhile % 36 nisbetinde değil, % 40 nisbetinde kabul etmiş bulunmaktadır. O tarihten sonraki hesaplarda bu hata tekerrür etmemiştir.

İstatistik Umum Müdürlüğü millî gelir yekûnlarından fiyat temevuçlerini bertaraf etmek maksadiyle bunlara toptan fiyat endeksini tatbik eylemektedir. Millî istihsalimizin takriben üçte biri perakende ticarete intikal ettiğinden, kanaatimizce bu ameliyede toptan fiyat endeksiyle birlikte geçinme endeksinin, yukarıdaki nisbet dahilinde tatbiki şayanı tercihtir.

Yukarıdanberi verilen izahattan anlaşılacağı üzere, İstatistik Umum Müdürlüğünün bu mevzudaki tetkikatında, bu gibi hesaplarda rastlanan müşküllerden hiç birinin halline çalışılmadığı gibi, usul bakımından da prensipli bir çalışma göze çarpmamaktadır. Müteaddit tekerrürleri, işletme ve istihsal masraflarının tesbit ve gayrisafî kıymetlerden tenzil edil-

memesi, Devlet varidatıyla masraflarının tedahül etmesi gibi sebeplerden dolayı, varılan neticeler, iktisadî faaliyetlerin tamamı kavranmamış olsa bile, şişirilmiş görülmektedir.

İstatistiklerimizin bugünkü durumuna göre, millî gelirin az çok sıhhatli bir şekilde tesbitine ve daha mühim olan tandansın takibine imkân var mıdır? Millî gelir tahminleri evveleminde resmî istatistiklere istinat ettiğinden bu istatistiklerin sıhhat derecesi hakkında bilgi edinmemiz lâzımdır. Bilhassa muhtelif senelere ait istihsalin mukayeseli olarak tesbiti mevzubahs olduğu zaman kullanılan malzemenin sayanı itimat olması zaruridir.

Ziraî istihsalâta ait istatistiklerimizde, seneden seneye görülen teza-yüt veya tenakusun ne derece hakikî inkişaftan ve ne derece tahmin usullerindeki değişiklik veya isabetsizlikten ileri geldiği meçhuldür. Ancak bu istatistiklerimizin esas itibariyle köy muhtarlarının veya bucak memurlarının vereceği ma'lûmata istinat ettiği düşünülürse, bunların sıhhati hakkında şüphe beslemekte haklı olduğumuz kabul edilmelidir. Bu mülâhazalar memleketimiz için seneden seneye iktisadî inkişafı aksettirecek bir millî gelir hesabının henüz mümkün olmadığını gösterir. Bugün ancak muayyen fasılalarla ve daha geniş esaslara müsteniden bazı tahminler yürütmek mevkiindeyiz. Bununla beraber ziraî istatistiklerimizden istifade edilemeyeceğini iddia edecek değiliz. Bilindiği gibi sayımlara müstenit olmayan ziraî istatistikler hemen hemen her yerde tahminlerden ibaret kalmaktadır. Mühim olan cihet tahminlerin hakikata yakın olmasıdır.

Bu etüdde tesbitine çalışılan gelirler, esas itibariyle 1929, 1935, 1938, 1944 ve 1945 senelerine ait bulunmakta ve bu senelerde, tetkik edilen faaliyet sahasının nev'ine göre, kâh takvim yılına kâh malî veya iktisadî yıla tekabül etmektedir. Hesapların müsterek bir esasa ircama ayrıca teşebbüs edilmemiştir. Hata kaynakları adedinin mümkün olduğu kadar tahdidi için, bir tereddüt unsuru olan fiyatlara müracaat etmeksizin istihsal hacmindeki tahavvüllerin endekslerle takibine ehemmiyet verilmiş ve bu usul, kontrol mahiyetinde olmak üzere, mümkün oldukça tatbik edilmiştir. Tetkikatımızda yalnız neticeler tesbit edilmiş olup, müfredat hesaplarının neşrinden şimdilik sarfınazar edilmiştir. Takip edilen gaye kat'î neticeler istihsalinden ziyade, elde mevcut istatistik malzemesine istinaden millî gelir mefhumuna uygun bir tatbik şeklinin tesbitinden ibarettir.

ZİRAİ GELİRLER

Bazı müşahedelere istinaden zirai istihsal hacminin Umumi Harbe tekaddüm eden senelere kadar hissedilir derecede arttığı iddia olunabilir. Filhakika 1929 yılına kadar buğday ithal ederken, bu tarihten itibaren ihracata başlamamız ve ihracat miktarlarının 1938 yılına kadar artmağa mütemayil bulunması, tütün, pancar gibi hakiki istihsal miktarları malûm olan zirai maddelerde görülen inkişaf, kuru meyva ihracatının artışı ve vergiye tâbi hayvan miktarının gittikçe çoğalması ziraatımızın harpten evvelki senelerde inkişaf ettiğine delâlet etmektedir. Harp içinde ve harpten sonra, ihracatın hemen hemen durmasına rağmen, zirai madde temininde çekilen sıkıntı istihsalin ciddi surette azaldığına hükmettirmektedir. Bu hususu zirai istatistiklerimiz de teyid etmektedir. Filhakika istatistiklerimize nazaran başlıca zirai mahsullerin hacim değişiklikleri endekslerle gösterildiği takdirde bu seyri takip etmek mümkündür.

İstihsal endeksleri (1938 = 100)

	Hububat	Baklagat	Pamuk	Tütün	Meyva [1]	Hayvanlar [2]
1929	70	99	98	63	86	66
1935	61	93	80	62	96	77
1936	92	90	79	127	93	86
1937	88	99	100	125	112	93
1938	100	100	100	100	100	100
1939	98	110	98	112	137	104
1940	100	115	119	123	116	106
1941	82	104	99	94	125	107
1942	101	122	114	101	110	102
1943	84	118	82	90	97	96
1944	71	84	91	106	109	100
1945	48	57	84	120	102	103
1946 [3]	84	88	91	150	—	—

[1] Üzüm, incir ve zeytin.

[2] Hayvan mevcudundaki değişiklikler.

[3] Muvakkat rakamlar.

Muhtelif mahsulleri, nisbî ehemmiyetlerine göre pondere ederek bir tek endekste toplayacak olursak, zirai istihsalin hacim tahavvüllerini seneden seneye takip etmek kolaylaşmış olur [1].

Zirai istihsal endeksi

(1938 = 100)

1929	73
1935	72
1936	93
1937	95
1938	100
1939	105
1940	106
1941	95
1942	103
1943	90
1944	86
1945	74
1946	94

Millî gelirin nısfı kadarının zirai faaliyetlerden mütevellit olduğu düşünülürse zirai gelirlerin mümkün olduğu kadar doğru tahmin edilmesindeki zaruret tebellür eder. Zirai istatistiklerde gösterilen istihsal miktarlarını kıymetlendirmek için müstahsil fiyatlarının bilinmesi lâzımdır. İstatistik Umum Müdürlüğü müstahsil fiyatı namile muhtelif bölgelere göre bazı mahsullerin köylü elinden çıktığı sıradaki satış fiyatını neşretmektedir. Bu malûmatın ne suretle toplandığı bilinmemekle beraber neticeleri ihtiyatla karşılamak lâzımdır. Zira bu fiyatlar gerek Ziraat Bankası, gerek Toprak Mahsulleri Ofisi gibi mahsulü doğrudan doğruya

[1] Tatbik edilen ponderasyon :

Hububat	50
Bakliyat	3
Pamuk	5
Tütün	5
Meyva	11
Hayvan	26

100

müstahsilden satın alan teşekküllerin ödedikleri fiyatla mahsul mntakalarındaki borsalarda muamele gören maddelere ait fiyatlara nazaran yüksek bulunmaktadır. Misal olarak buğday mahsulü ele alınmış ve bahsi geçen teşekküllerin verdikleri malûmat ile İstatistik Umum Müdürlüğünün neşrettiği fiyatlar arasındaki farklar tebarüz ettirilmiştir:

Buğday fiyatları

(kg/kş)

	<i>İstatistik</i>	<i>Ziraat Bk.</i>	<i>Eskişehir</i>
	<i>U. Md.</i>	<i>Toprak M. Of.</i>	<i>Borsası</i>
1935	5.50	4.12	5.07
1936	5.72	4.54	5.01
1937	5.47	4.82	5.22
1938	5.16	4.74	4.88
1939	5.08	4.62	4.90
1940	6.05	6.17	6.57
1941	10.58	9.86	8.31
1942	30.76	18.82	24.60
1943	47.23	19.48	51.22
1944	28.4	25.60	26.58
1945	29.0	25.24	28.28

Görüldüğü üzere, İstatistik Umum Müdürlüğünün müstahsil fiyatıyla vasıflandırdığı fiyatlar Toprak Mahsulleri Ofisinin mubayaa fiyatlarından ve hattâ Eskişehir Borsası fiyatlarından yüksek bulunmaktadır. Her ne kadar İstatistik Umum Müdürlüğünün yalnız Eskişehir iline ait olmak üzere neşrettiği fiyatlar borsa fiyatlarını tecavüz etmemekte ise de, kanaatimizce umumî vasatı biraz yüksek tutulmuştur.

Ziraat Bankası ve Toprak Mahsulleri Ofisinin müdahalesine takadüm eden yıllarda, nakde olan ihtiyacını karşılamak maksadile köylü, harmanı takip eden günlerde mahsulünü toptan piyasaya arzettiğinden, fiyatlarda âni bir sukut husule gelirdi. Bilâhare kaydedilen fiyat terefûlerinden artık köylü istifade edemediğinden, hububatın müstahsil fiyatıyla ticarî fiyatları arasında mühim farklar mevcuttu. Ziraat Bankasıyla Toprak Mahsulleri Ofisi, fiyatlarda nâzım bir rol oynamaya başladıktan sonra, bu farklar gittikçe azalmış bulunmaktadır. Bugün mahsulün mühimce bir kısmını Toprak Mahsulleri Ofisi mubayaa ettiğine göre, bu Ofisin mubayaa fiyatları temsili mahiyette telâkki olunabilir.

En münasip görülen fiyatla kıymetlendirilen zirai istihsalin gayrisafi tutarı aşağıda gösterilmiştir :

Ziraat gayrisâfi istihsali

(Miktarlar 1000 t, kıymetler milyon TL.)

	<i>Miktarlar</i>				<i>Kıymetler</i>			
	1929	1935	1938	1944	1929	1935	1938 ¹	1944
Hububat	5799	5041	8303	5908	528.3	222.7	334.5	1202
Baklıyat, patates, v.s.	522	477	635	475	49.0	21.5	29.5	153
Sınav nebatlar ...	244	614	544	829	77.1	46.8	64.0	301
Yaş sebzeler	900	900	920	890	40.0	19.0	21.0	84
Meyva, bostan, v.s.	2010	2341	2882	2631	177.6	103.1	129.2	472
	9475	9373	12784	10833	872.0	413.1	578.2	2213
Hayvan mahs.					280.7	170.6	214.1	1314
Orman, deniz mahs.					73.0	38.6	44.3	130
					1225.7	622.3	836.6	3657

Gayri sâfi istihsalden zirâî gelirlere varmak için, istihsal ameliyesinin icabettirdiği masrafları bu kıymetlerden düşmek lâzımdır. Bilindiği gibi zirâî işletme masraflarının başlıcaları şunlardır:

Tohumluk

Hayvan yemleri

Gübre masrafları

İstihsal ameliyesinde sarfolunan mahrukat ve iptidai maddeler

Makine ve tesisatın idame ve itfa masrafları

Vergiler

Ödenen faizler ve sigorta primleri.

Tohumluk için İstatistik Umum Müdürlüğünün tatbik ettiği nisbetler kabul edilmiştir. Hayvan yemi teşkil eden arpa, yulaf, burçak gibi nebatlardan ihraç edilmeyenler veya bira gibi imalâtta kullanılmıyanlar istihsal rakamlarından tenzil edilmiştir. Gübre masrafı olarak yalnız sunî gübre itibara alınmış, buna mukabil tabii gübre varidat meyanında da gösterilmemiştir. Makine ve tesisata lüzumlu mahrukat ve iptidai maddeler ile bu makinelerin idame ve itfa masrafları pek kaba bir tahminle tesisatın takribî kıymetine göre kıymetlendirilmiştir. Vasitasız vergiler, yazımızın «Âmme gelirleri» bahsinde arzedildiği üzere, hususî gelirlerden bir kalemde tenzil edildiğinden, burada istihsal rakamlarına dahil bulunmaktadır. Ödenen faizlerin tutarı bilhassa Ziraat Bankası ve Zirâî Kredi Kooperatifleri bilançolarına müstenittir.

Bu esaslar dahilinde tahmin edilen zirai gelirlerin tutarı aşağıdaki tabloda hülâsa edilmiştir:

Zirai gelirler
(milyon TL. itibarile)

	1929	1935	1938	1944
Hububattan	365.3	160.5	240.5	986
Bakliyattan	34.6	18.5	20.2	119
Sınai nebatlardan	63.1	39.5	53.2	244
Yaş sebzededen	32.0	16.2	16.8	68
Meyvadan	136.0	82.0	110.0	398
	<hr/>	<hr/>	<hr/>	<hr/>
	632.0	316.7	440.7	1815
Hayvan mahs.	223.3	125.9	169.6	979
Orman, deniz mahs.	64.0	33.6	39.3	112
	<hr/>	<hr/>	<hr/>	<hr/>
	919.3	476.2	649.6	2906
Müsterek masraflar	81.8	55.5	64.7	128
	<hr/>	<hr/>	<hr/>	<hr/>
<i>Safi gelir</i>	837.5	420.7	584.9	2778

Gıda maddeleri toptan fiyat endeksinin tatbikiyle kıymetlerden fiyat tahavvülleri bertaraf edilirse, neticelerin evvelce tesbit edilen istihsal endeksiyle mukayese imkânı temin edilmiş olur. Nazari olarak (fiyat endeksi muhtevasının istihsal maddeleri çeşitlerine uymadığı ciheti bir tarafa bırakılırsa) her iki endeksin birbirine uyması lâzım gelmektedir. Tatbikatta müşahede olunan farklar, endekslerin ayrı ayrı esaslara istinat etmesinden ileri gelmekteyse de, bu fark hiç bir sene için %10 u geçmemektedir.

	<i>Zirai gelirler</i> Mily. TL.	<i>Gıda m. toptan fiyatı</i> [1]	<i>İstihsal hacmi</i> 1938 = 100	<i>İstihsal endeksinde göre hacim</i>
1929	837.5	190	75	73
1935	420.7	92	79	72
1938	584.9	100	100	100
1944	2778	521	91	86
1945	2210	492	77	74

[1] 1938 yılına kadar İstanbul Ticaret Odası endeksi;

1938 den itibaren Konjonktür servisi endeksi.

Zirai faaliyeti mümkün olduğu kadar noksansız aksettirmek için, çiftçi nüfusunun bizzat istihlâk ettiği çeşitli maddelerin imalâtından mütevellit kıymetleri ayrıca kaydetmemiz lâzımdır. Malûm olduğu üzere köylü ekmeğini, peynirini, pekmezini kendi yapar. Bu maddelerin kısmı azamı piyasaya arz edilmemekle beraber ev ihtiyacını karşılamaya matuf bir faaliyete tekabül etmektedir. Buğday istihsalinin ticarete intikal eden kısmı, İstatistik Umum Müdürlüğüne 1944 yılı için 783 bin ton, yani mecmu mahsulün (tohumluk payı ayrıldıktan sonra) %30 u kadar olarak tahmin edilmiştir. Binaenaleyh mezkûr senede 2550 bin ton buğdaydan imal edilen ve sanayi faaliyetleri arasında yer almıyan un ve ekmeğin buradâ kıymetlendirilmesi doğru olur. Buğdayın ekmeğe tahvili ile iktisap ettiği kıymet ilâvesi, sanayi istatistiklerimize göre gayri safi kıymetinin %25 ine baliğ olmaktadır. Köy ekonomisi için bu nisbetin nisfi kabul edilerek mahallinde istihlâk edilen buğdaya tatbik edilirse, muhtelif senelerde ekmek imalinden elde edilen kıymet ilâvesinin aşağıdaki miktarlara baliğ olacağı tahmin edilebilir:

	<i>Milyon</i>
	<i>TL.</i>
1929	26
1935	10
1938	16
1939	15
1944	68
1945	46

Buğdaydan başka mısır, çavdar, süt ve üzüm gibi çeşitli maddelerin imalât ameliyesinden mütevellit kıymet ilâvesinin de tahmini gerekmektedir. Bu suretle köy ekonomisinin gıda maddeleri imalâtından mütevellit faaliyetleri kıymetlendirilmiş olacaktır. (Dokuma imalâtı sanayi faaliyetleri bahsinde tetkik edilmiştir.)

*Köy ekonomisi dahilinde zirai maddelerin imalat ameliyesinden
mütevelli kıymet ilâvesi*

	Milyon
	TL.
1929	56
1935	24
1938	32
1939	35
1944	165
1945	135

SANAYİ GELİRLERİ

Sanayi gelirlerinin tahmini için, bugünkü şeraite artık uymıyan 1927 yılı sanayi tahririnden başka, 1941 yılına kadar nesredilen Teşviki Sanayi Kanunundan istifade eden müesseselere ait istatistikler ile İktisadî Devlet teşekkülleri faaliyetine dair senelik mufassal raporlar, Tekel İdare-sine bağlı fabrikalara, elektrik ve havagazı istihsal eden âmme müesse-selerine ait bilânçolar ve pamuk ipliği tevziatı dolayısıyla faaliyetleri ya-kından takip edilebilen dokumacılık kooperatiflerine ait malûmattan ist-ifade edilmiştir. İşçi hareketlerinin ve ücret seviyesindeki tahavvüllerin takibi için İş Kanununa tâbi müesseselere ait istatistiklerden faydalan-mak mümkün olmuştur.

Sanayi inkişafı ve istihsal kıymeti hakkında İktisat Fakültesi Mec-muasında intişar eden bir yazımızda [1] etraflı malûmat bulunduğundan, burada yalnız neticelere temasla iktifa olunmuştur. Aşağıdaki tabloda büyük sanayii temsil eden Teşviki Sanayi Kanununa tâbi müesseselerde yapılan yevmiye adediyle bu müesseselerin istihsal hacmindeki tahavvül-ler ve buna muvazi olarak mezkûr müesseselere dahil bulunan İktisadî Devlet teşekküllerinin faaliyeti ve iş günü adedine göre Devlet sanayiinin büyük sanayie iştirak nisbetleri gösterilmiştir.

[S. 88 deki tabloya bak.]

[1] İktisat Fakültesi Mecmuası c. VIII, sayı 1-4, sf. 46, 1947.

Büyük sanayiın inkişafı

	<i>Tescviki Sanayi Kamunundan istifade eden müesseseler</i>		<i>İktisadi Devlet teşekkülleri</i>	<i>Devlet sanayi hissesi</i>
	<i>İş günü[1] (milyon)</i>	<i>İstihsal 1939=100</i>	<i>İş günü (milyon)</i>	<i>%</i>
1929	.	33	.	.
1930	.	35	.	.
1931	.	38	.	.
1932	12.0	43	.	.
1933	14.3	55	1.8	12.6
1934	15.2	63	2.5	16.7
1935	15.51	63	3.0	20.0
1936	16.74	68	3.5	20.9
1937	22.21	78	5.33	24.2
1938	23.92	88	6.67	28.0
1939	26.59	100	8.20	30.8
1940	30.49	112	11.67	38.3
1941	31.54	112	16.48	52.3
1942	.	107	16.88	.
1943	.	118	20.08	.
1944	.	129	21.95	.
1945	.	135	23.10	.
1946	39.2 [2]	134	22.83	58.3

İktisadi Devlet teşekküllerini de ihtiva eden istihsal endeksinde mezkûr teşekküllerin süratli inkişafının tesiri görülmektedir. İktisadi Devlet teşekküllerinin memleket sanayiindeki hissesinin yıldan yıla artması bilhassa kayda şayandır. Aşağıdaki tabloda hususî müesseselerle İktisadi Devlet teşekkülleri tefrik edilmiş ve bunlara Tekel İdaresine bağlı fabrikalarla Elektrik ve Havagazı müesseselerinin istihsalı ilâve olunmuştur.

[1] Sanayi istatistiklerinde 1932/34 seneleri için iş günü adedi yerine azami faaliyet aylarında mevcut işçi miktarı gösterildiğinden, bu yıllara ait rakamlar kısmen tahminidir.

[2] İstanbul ve İzmirde yapılan sanayi anketlerine istinaden.

Sınai istihsal endeksleri

(1939 = 100)

	<i>İkt. Devlet [1] tesekkülleri</i>	<i>Hususî sanayi</i>	<i>Tekel Fab.</i>	<i>Elektrik ve Havagazı</i>	<i>Yekûn</i>
1938	73	89	92	98	83
1939	100	100	100	100	100
1940	115	114	105	106	112
1941	116	113	116	106	122
1942	113	106	117	104	109
1943	129	106	120	110	120
1944	145	108	124	120	130
1945	149	107	128	131	134
1946	149	103	124	136	133

Birinci ve ikinci tablo neticeleri arasında görülen farklar, bunların ayrı esaslar dairesinde tanzim edilmesinden ve ihtiva ettikleri maddelerin bilhassa hususî sanayide mahdut olmasından ileri gelmektedir. Her iki tabloda da endeksler büyük sanayii temsil etmekte ve harp yıllarında mühim bir gerileme hareketi gösteren inşaat sanayiini kavramamaktadır. İnşaat sanayiinin seyrini takip için elimizde İstanbul ve Ankara şehirlerinin mesken inşaatına ait istatistiklerden başka, Nafia Bakanlığının demiryolu, şose vesair inşaatı sarfettiği meblâğlar mevcuttur. Bu malûmatı bir araya toplayıp inşaat işleri hakkında bir fikir verecek bir endeksin tanzimi imkânsız görülmemiştir. Beher grupun ponderasyon emsali, 1939 yılındaki takribî iş hacmine tekabül edecek surette seçilmiştir.

[1] Füzyonu 1940 yılı sonunda yapılan kömür havzası istihsalinin tamamı 1938/40 yılları içinde İktisadî Devlet tesekkülleri istihsaline dahildir.

İnşaat ve nafia işleri endeksi

(1939 = 100)

	Mesken inşaatı [1]		Nafia [2] işleri	Umumi endeks
	İstanbul	Ankara		
1929	72	.	81	79
1930	94	.	84	87
1931	182	.	64	91
1932	236	.	50	94
1933	152	.	54	77
1934	163	40	59	79
1935	125	63	57	72
1936	113	118	66	81
1937	86	143	79	87
1938	94	134	100	102
1939	100	100	100	100
1940	73	43	97	87
1941	44	36	55	51
1942	.	36	40	40

Küçük sanatların inkişafını takip etmek daha müşküldür. Bu hususta oldukça geniş bir zümrenin gelirini teşkil eden eldokumacılığına ve bir dereceye kadar halıcılığa ait olanlardan başka, elimizde kabili istifade malûmat mevcut değildir. Eldokumacılığının son seneler zarfındaki iş hacmi ve pamuk ipliği sarfiyatı, 50 bine yakın meslek halinde faal tezgâhın kayıtlı bulunduğu küçük sanat kooperatiflerinden toplanan malûmata istinaden aşağıdaki şekilde tesbit edilebilmiştir:

[1] S. Bilkuş, Konjonktür No. 1/3, 1944.

[2] Nafia masraf bütçelerine göre; 1940 tan itibaren fiyat hareketleri de nazari itibara alınmıştır.

*Eldokumacılığın faaliyeti**(Milyon TL. itibariyle)*

	<i>Mamül satışları</i>	<i>İplik satışları</i>
1940	12.5	7.8
1941	13.5	8.4
1942	20.5	10.9
1943	35.0	17.7
1944	47.0	23.6
1945	47.5	25.7
1946	41.1	25.6
1947	39.6	34.8

Kooperatiflerden başka, zati tezgâhlara ve 1947 yılının Haziran ayına kadar otomatik tezgâhlara da iplik tevziatı yapılmıştır. Son iki senenin iplik dağıtımı, 4,5 kiloluk paket itibariyle aşağıda gösterilmiştir:

*İplik tevziatı**(1000 paket itibariyle)*

	<i>1946</i>	<i>1947</i>
Kooperatiflere	1350	1962
Zati tezgâhlara	49	64
Otomatik tezgâhlara	651	255
	<hr/>	<hr/>
	2050	2281

1947 de iplik fiyatlarının artması mukabilinde satış imkânlarının daralması, eltezgâhı sahiplerinin gelirini ehemmiyetli nisbette düşürmüştür. Memleketin pamuk ipliği istihlâki, fabrika ve otomatik tezgâhlarla eltezgâhları bakımından ikiye tefrik edilirse, ev sanayii ile fabrika sanayiinin müteakbil inkişafını takip etmek kolaylaşmış olur.

Pamuk ipliği istihlâkı
(1000 ton itibariyle)

	<i>Otomatik tezgâhlar</i>	<i>Eltezgâhları</i>	<i>Yekân</i>
1933	4.2	8.2	12.4
1934	5.3	9.7	15.0
1935	6.2	9.2	15.4
1936	8.9	9.1	18.0
1937	12.6	9.9	22.5
1938	16.1	9.9	26.0
1939	17.3	9.8	27.1
1940	19.2	9.6	28.8
1941	18.8	8.4	27.2
1942	18.1	8.0	26.1
1943	19.6	7.4	28.0
1944	21.6	7.0	28.6
1945	22.7	6.6	29.3
1946	22.3	6.3	28.6
1947	22.0	9.1	31.1

Halı imalâtının seyrini de az çok takip etmek mümkündür. Mevcut malûmata göre, halı imalât ve ihracatının miktarı aşağıdaki seyri kaydetmektedir:

*Halı imalât ve ihracatı**(1000 m² itibariyle)*

	<i>İmalât</i>	<i>İhracat</i>
1929	785	480
1930	690	350
1931	520	290
1932	350	150
1933	305	125
1934	310	110
1935	330	80
1936	350	80
1937	320	40
1938	330	—
1939	340	—
1940	330	30
1941	320	30
1942	290	25
1943	295	15
1944	295	10
1945	290	15
1946	330	60

Yukarıdaki misallerden anlaşılacağı üzere, memleketimizde küçük sanatlar büyük sanayi derecesinde bir gelişme göstermemiştir. Hattâ halıcılık gibi bazı sanatlarda gerileme derecesi endişe vericidir. Umumî olarak küçük sanatlar istihsalinin harbe tekaddüm eden senelere kadar nüfus tezayüdünü aşmadığı, harp yıllarında ise, bu faaliyetlerde bir gerileme kaydolunduğu iddia edilebilir.

Bu mutaları bir araya toplıyarak, memleket sanayiinin tamamını temsil edecek bir endeksin tanzimine teşebbüs edilmiştir.

Sınai istihsal endeksi

(1939 = 100)

<i>Ponderasyon:</i>	<i>Büyük sanayi</i> (65)	<i>İnşaat</i> (10)	<i>Küçük sanatlar</i> (25)	<i>Pondere vasatı</i> (100)
1929	33	79	90	51
1930	35	87	91	54
1931	38	91	92	57
1932	43	94	92	60
1933	55	77	93	67
1934	63	79	93	72
1935	63	72	95	72
1936	68	81	96	76
1937	78	87	97	84
1938	83	102	99	89
1939	100	100	100	100
1940	112	87	101	107
1941	112	51	95	102
1942	107	40	93	97
1943	118	33	90	103
1944	129	33	91	110
1945	135	33	92	114
1946[1]	134	40	95	115

[1] Muvakkat.

Görülüyor ki, 1929 yılından Cihan Harbinin ilk senelerine kadar memleketimiz sanayii önemli bir gelişme kaydettiği halde, harbin son senelerine doğru bu inkişaf temadi ettirilememiş ve sanayiimizin gelişme hareketi eski hızını muhafaza edememiştir.

Sınai faaliyetlerden mütevellit gelirlerin nakdi karşılığını tahmin için iki usul mevcuttur. İstihsal tarihiyle ve gelir unsurlarının cemi suretiyle aynı neticeye varılmak lâzımdır. Birinci halde satış hasılatından hareket edilerek, stok hareketlerini de nazarı itibara almak suretiyle elde edilen meblâğdan, imalât ameliyesinde sarfolunan iptidai madde ve mahrukat kıymetleriyle faiz ve amortismanların tenzili lâzım gelmektedir. İkinci halde işçi ve memur ücretlerinin nakdi ve aynı tutarına satış vergileriyle senelik safi kârın ilâve veya zararın bunlardan tenzili

icabeder. İktisadî Devlet Teşekkülleri ve bir dereceye kadar mülga teşviki sanayi kanunundan istifade eden müesseselerle Tekel idaresine bağlı fabrikalar ve Küçük Sanat Kooperatifleri için safî istihsal tarikiyle gelirlerin tahmini mümkündür. Bunlara kıyasen ve işletmenin mahiyeti nazarı itibara alınmak suretiyle saydığımız müesseseler dışında kalan imalâthaneler için bir tahmin ileri sürmek icabeder. Bu ameliyeye ait neticeler aşağıdaki tabloda hülâsaten gösterilmiştir:

Sınâî istihsal kıymetleri

Milyon TL. itibariyle

1 9 3 9	<i>İşçi ve memur adedi</i>	<i>Maas ve[4] ücretler</i>	<i>Safî istihsal kıymeti</i>
I. İktis. Devlet Teş. [1]	49.037	17.5	43.8
II. Elektrik, havagazı tesis. ...	2.769	2.5	7.0
III. Tekel İşletmeleri [2]	7.730	3.1	8.5
IV. İnşaat işleri	60.680	20.6	52.0
V. Teşvik-i S. müesseseleri[3]	56.453	15.1	70.1
VI. İş kanununa tâbi sair müesseseler	80.000	20.0	64.0
VII. Faal müessese sahipleri ...	10.000	—	
VIII. Askerî Fabrikalar	6.000	2.4	6.0
IX. İş. ka. tâbi olmıyan m. ...	30.000	.	15.0
<i>Yekûn</i>	<i>302.169</i>	.	<i>272.4</i>
X. Eldokumacılığı	50.000	.	4.2
XI. Halıcılık	20.419	.	2.0
XII. Sair küçük sanatlar	320.000	.	75.0
<i>Yekûn</i>	<i>390.419</i>	.	<i>81.2</i>
<i>Umumî yekûn</i>	<i>692.588</i>	.	<i>353.6</i>

[1] Kömür havzasının tamamı dahil.

[2] Vergiler ve vergi mahiyetindeki gelirler haric.

[3] İktisadî Devlet Teşekküllerinin tenzillinden sonra.

[4] Sosyal yardımlar haric.

1 9 4 1	İsci ve memur adedi	Maas ve[4] ücretler	Safi istihsal kıymeti
<i>Yukarıdaki tasnife göre:</i>			
I.	60.647	27.2	60.7
II.	2.871	2.9	8.7
III.	10.272	4.7	14.7
IV.	44.000	18.0	54.0
V.	58.913	17.2	88.2
VI. ve VII	97.000	26.0	88.0
VIII.	8.000	3.6	9.0
IX.	32.000	.	19.0
<i>Yekûn</i>	<i>313.703</i>	.	<i>342.3</i>
X.	50.000	.	5.1
XI.	20.000	.	2.6
XII.	325.000	.	107.5
<i>Yekûn</i>	<i>395.000</i>	.	<i>115.2</i>
<i>Umumî yekûn</i>	<i>718.703</i>	.	<i>457.5</i>
1 9 4 4			
I.	77.911	59.5	165.2
II.	3.327	4.4	10.1
III.	10.500	8.0	26.0
IV.	40.000	32.0	94.0
V., VI ve VII	160.000	100.5	347.0
VIII.	9.000	7.2	20.0
IX.	35.000	.	31.5
<i>Yekûn</i>	<i>335.738</i>	.	<i>693.8</i>
X.	46.176	.	23.4
XI.	18.000	.	6.0
XII.	330.000	.	230.0
<i>Yekûn</i>	<i>394.176</i>	.	<i>259.4</i>
<i>Umumî yekûn</i>	<i>729.914</i>	.	<i>953.2</i>

1945	İşçi ve memur adedi	Maas ve[4] ücretler	Safi istihsal kıymeti
I.	79.831	72.9	175.5
II.	3.255	5.3	12.0
III.	10.860	11.0	28.0
IV.	40.000	40.0	98.0
V., VI ve VII	164.000	118.0	365.0
VIII.	9.000	8.1	22.0
IX.	36.000	.	36.0
<i>Yekûn</i>	<i>342.946</i>	.	<i>736.5</i>
X.	46.300	.	21.8
XI.	18.000	.	6.0
XII.	335.000	.	250.0
<i>Yekûn</i>	<i>399.300</i>	.	<i>277.8</i>
<i>Umumî yekûn</i>	<i>742.246</i>	.	<i>1014.3</i>

[4] Sosyal yardımlar haric.

1927 şanayi tahriri neticelerini tamamlamak [1] ve fiyatlarda vukubulan %4.5 tereffüü ile iki senelik inkişafı nazarı itibara almak suretiyle 1929 yılına ait safi istihsal kıymeti 260 ile 270 milyon arasında tahmin olunabilir. İstihsal rakamlarına vergi mahiyetindeki Tekel gelirleriyle istihlâk vergileri dahil olmadığından, neticeler sanayi istihsalinin hakikî kıymet artışını aksettirmemektedir. İnhisar gelirleriyle istihlâk vergileri Devlet varidatının tetkiki sırasında nazarı itibara alınacağından, bunları istihsal kıymetlerinden tenzil etmekle tekerrürlerin husulüne mani olunmuştur.

[1] Bk. İktisat Fakültesi Mecmuası, c. VIII, sayı 1-4, sf. 46, 1947.

MÜNAKALÂT VE MUHABERAT

Memleketimizin başlıca muhabere ve nakil cihaz ve vasıtaları bugün Devletin elinde bulunmaktadır. P.T.T. hizmetleri, Denizyolları, Demiryolları, Hava yolları Devletçe işletildiği gibi, şehirler dahilindeki tranvay ve otobüs servisleri de ekseriya belediyelere ait bulunmaktadır. Bu teşekküllerin bilânço ve kâr ve zarar hesapları, tevhürle de olsa, muntazaman neşredildiğinden, neticelerin toplanıp tasnif edilmesi oldukça basit bir ameliyeden ibarettir. Ancak mevzuumuz bakımından kabul edilen gelir mefhumu ile mezkûr teşekküllerin hesaplarında kaydedilen neticeler arasındaki farkı gözden kaçırmamak lâzımdır. Mezkûr teşekküllerin işletme neticeleri, yani kâr ve zarar hesapları, gayri safi hasıllattan ücretlerin, masraf ve amortismanlarla vergilerin tenzilinden sonra baki kalan mebalîği istihdaf etmektedir. Halbuki mevzuumuz bakımından ücretler yeni bir gelir membana esas teşkil ettiğinden, masraf mahiyetini haiz değildir. Vergilere gelince, bunlar kabul ettiğimiz usule göre, vasıtalı olanlar hariç, iratlara dahil bırakılmakta ve bilâhare Devlet varidatının tesbitinde tekerrürlere meydan vermiyecek şekilde lâzım gelen mahsuplar yapılmaktadır. Bu itibarla, bahsi geçen işletmelerin netice hesaplarına vergilerin dahil bulunmasına itina edilmiştir.

Hülâsa olarak, tetkikimize mevzu olan teşekküllerin gayri safi hasıllatından tenzil etmemiz lâzım gelen meblâğlar şunlardır:

- 1) İşletme masrafları (ücret ve maaşlar hariç), mahrukat, ham maddeler, v.s.
- 2) Bakım masrafları ve amortismanlar,
- 3) İkraz edilen sermayenin faizi,
- 4) Yatırılan ecnebî sermayenin faiz ve temettüü.
- 5) Vasıtalı vergiler.

Devlete ait nakliyat teşekkülleri varidatına, hususî nakliyat teşebbüslerinin gelirlerini ilâve etmemiz lâzımdır. Bunlar arasında, hususî demir yolları, deniz nakliyatı, nakliyat ambarları başta gelmektedir. Hususî nakliyat şirketlerine ait gelirlerin tesbiti Devlet teşekküllerine nazaran bir hususiyet arzmemekle beraber, burada karşılaşılan zorlukların başlıcası ihsai malûmatın noksanlığından ileri gelmektedir. Filhaki-

ka bu teşebbüslerin miktarı kat'iyetle bilinmediği gibi, ekserisine ait bilançoları temin etmek de mümkün değildir. Bu itibarla bu sahada geniş mikyasta tahminlere başvurmak zarureti hasıl olmaktadır.

Resmî ve hususî teşekküllerden sonra, hususî şahıslara ait itakîl vasıtaları gelmektedir: Kamyonlar, taksiler, arabalar gibi muhtelif nakil vasıtaları. Bunların miktarları harp senelerinde yapılan tâdatlar dolayısıyla bilinmekteyse de, kazanç ve gelirleri hakkında ancak tahminî rakamlar ileri sürmek kabildir. Esasen bunların âzamî ve asgarî kazanç hadleri muayyen olduğundan büyük hatalara düşmek tehlikesi yoktur.

Münakale gelirlerinin hesabında rastlanan müşküllerden bir tanesi de, istihsal ameliyesi sırasında vukubulan ve dolayısıyla sınaî istihsal kıymetine dahil bulunan nakliyattan mütevellittir. Filhakika ziraî mahsuller müstahsil fiyatıyla kıymetlendirildiğinden, bunlar köylüye ait vasıtalarından başka nakil masraflarını ihtiva etmemekteyse de, bazı sınaî mamuller için vaziyet öyle değildir. Bilfarz bakır, demir, krom gibi, satış yerleri istihsal mahallinden uzak bulunan maddelerin maliyetlerine nakil masrafları da dahil bulunduğundan, bunlar sınaî istihsal kıymetinin tesbitinde kavranmış bulunmaktadır. Bu iddia nazarı olarak varit ise de, tatbikatta amelî bir kıymeti haiz değildir. Filhakika sınaî istihsal kıymetleri net olarak ifade edilmiş olduğundan, tekerrürler yalnız satış teşkilâtı imalât mahallinden uzak bulunan müesseselerin imalâtı ile istihraç maddeleri için mevzuubahs olabilir ki, bunlar da miktarca ehemmiyetsizdir. İstihsal mahallindeki nakil masraflarının mamullerin maliyetine dahil olacağı tabiidir.

Bu fasılda P.T.T. İdaresinin faaliyetini de tetkik etmek lâzımdır. Bu idarenin memur adedi, memur ve müstahdem maaş ve ücretleri, varidatı ve masrafları malûm olmakla beraber, tesisatın amortismanı için ayrılan veya ayrılması gereken meblâğlar bilinmemektedir. Zira bu idare, diğer teşekküllerden farklı olarak bilanço tanzim etmemekte, yalnız varidat ve masarifini tesbit etmekle iktifa etmektedir. Bazı ufak şehirlerimizde bulunan ve P.T.T. İdaresine dahil olmıyan telefon şebekelerinin mevcudiyetine işaret edilebilirse de, faaliyetleri ehemmiyetsiz olan bu mahallî teşebbüslerin nazarı itibara alınmasında amelî bir fayda mülâhaza edilmemektedir.

Bu esaslar dahilinde tahmin olunan münakalât ve muhaberat faaliyetlerinden mütevellit gelirler aşağıdaki tabloya dercedilmiştir.

[S. 100 deki tabloya bak.]

Münakalât ve muhaberat gelirleri (1939)

	<i>İşçi ve me- mur adedi</i>	<i>Maaş ve ücret</i>	<i>Safi is- tihsal kıymeti</i>	<i>Amor- tisman</i>
<i>(1000 TL. itibarıyla)</i>				
D. D. Y.	14.378	11.361	24.134	5.318
D. Dz. Y.	2.388	1.914	2.546	225
Limanlar	1.913	1.407	3.243	150
Hava yolları	169	204	—,442	50
Tramvay, otobüs	2.877	1.882	2.829	.
P. T. T.	8.845	5.356	8.122	550
<i>Yekûn</i>	<i>30.570</i>	<i>22.124</i>	<i>40.432</i>	<i>6.293</i>
Hs. Demiry.	500	475	704	200
Hs. Dz. nakliyatı	1.840	1.215	1.445	150
Taksi, kamyon, v.s. ...	11.682	9.000	12.000	1.000
<i>Yekûn</i>	<i>14.022</i>	<i>10.690</i>	<i>14.149</i>	<i>1.350</i>
Arabacı, hamal, v.s. ...	80.000	.	25.000	.
<i>Umumî Yekûn</i> ...	<i>124.592</i>		<i>79.581</i>	<i>7.643</i>
Amortismanlar, faizler, tekerrürler, vasıtalı vergiler	.	.	13.500	.
<i>Safi gelir</i>	.	.	<i>66.081</i>	.

Devlet ve Belediyeler tarafından idare edilen müesseselerde tediyeye olunan maaş ve ücretlerle temin edilen safi kârların muhtelif senelere ait tutarları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Şirket-i Hayriye ve Haliç vapurları tekmlil senelere dahildir).

Milyon TL. itibariyle

	<i>Maas ve ücretler</i>	<i>Sâfi kâr</i>	<i>Yekûn</i>
1938	18.8	11.4	30.2
1939	22.1	18.3	40.4
1940	24.6	30.4	55.0
1941	26.6	36.3	62.9
1942	35.2	31.4	66.6
1943	50.1	40.6	90.7
1944	77.0	14.8	91.8

Bu kısmî malûmata istinaden münakalât gelirlerini 1939 dan gayri seneler için de tahmin etmek mümkündür.

Hacim değişikliklerini takip etmek maksadiyle Demir yolu ve deniz nakliyatı, tramvay ve otobüs ile P.T.T. İdarelerinin faaliyetleri endekslerle gösterilmiştir. Umumî endeks bu sahadaki tekml faaliyetlerin aşığı yukarı nisfını temsil etmektedir.

Faaliyet endeksleri

	<i>Demiry. ve deniz nakliyatı</i>		<i>Tramvay, otobüs mily. yolcu</i>	<i>P.T.T. muhaberatı 1938 = 100</i>	<i>Umumî endeks 1938 = 100</i>
	<i>Yolcu (mily.)</i>	<i>Emtia (mily. t)</i>			
<i>Ponderasyon:</i>	<i>(23)</i>	<i>(50)</i>	<i>(10)</i>	<i>(17)</i>	<i>(100)</i>
1929	48.3	3.1	84.2	99	73
1935	41.9	4.0	80.9	99	79
1936	45.6	4.7	83.1	90	84
1937	49.2	5.3	92.7	95	93
1938	53.6	5.6	105.4	100	100
1939	56.7	6.6	114.3	102	112
1940	60.7	7.1	119.4	123	121
1941	68.8	7.5	122.3	117	128
1942	82.8	7.5	139.1	134	139
1943	87.8	9.0	134.7	132	153
1944	96.9	8.9	139.1	143	158
1945	100.3	8.9	149.6	.	161

Görüldüğü üzere 1929 yılındanberi durmadan genişleyen münakalât sistemine muvazi olarak bu sahadaki faaliyet hacmi de seneden seneye inkişaf etmiştir.

TİCARET GELİRLERİ

Bu fasılda, zirai ve sınaî maddelerin istihsal fiyatıyla istihlâk fiyatı arasındaki farktan, münakale ve satış masraflarının tenzilinden sonra baki kalan ve ticaret erbabının kazanç ve ücretlerini teşkil eden meblâğın tahminine teşebbüs edilmiştir. Ticaret gelirleri, istihsal tarihiyle hesaplanan milli gelirin en müşkül ve meşkûk kısmını teşkil eder. Bu konuda istatistikî malûmatı bulunan memleketler pek azdır. Bizde ise, ne vergiye esas olan kazançlar, ne tedavül eden emtianın miktarı ve ne de fiilî kâr nisbetleri hakkında istifade edilecek malûmat mevcuttur. Malûm olan yegâne nokta, 1935 sayımına göre ticaretle iştigal edenlerin adedine inhisar etmektedir.

Ticaret safhasına intikal eden malların, hiç olmazsa müstahsil fiyatıyla tutarını tahmin için, mecmu istihşalden ticarete mevzu olmıyan, yani müstahsil tarafından doğrudan doğruya istihlâk edilen veya satışı tüccar eliyle yapılmıyan malların miktarını tefrik etmek lâzımdır. 1936 yılında icra edilen zirai anketten anlaşıldığına göre, çiftçi normal yıllarda mahsulün takriben nisfını bizzat istihlâk etmekte, diğer nisfını da piyasaya arz etmektedir. Sınaî istihsalin tamamı da ticarete intikal etmez. Bu meyanda küçük sanat-erbabının mutavassıta müracaat etmeksizin doğrudan doğruya müstehlike sattığı malûmat, alelûmum inşaat işleriyle, atelye ve tamir işlerini zikretmek mümkündür. Sınaî imalâttan ticarete sürülen emtia kıymeti olarak ne safi, ne de gayri safi istihsal kıymetlerini almak caizdir. Filhakika gayri safi istihsal rakamları, ham maddeleri, imalâtın her kademesinde ihtiva ettiğinden, yekûnunda bir çok tekerrürleri toplamaktadır. Sâfi istihsal rakamları ise, ham maddeleri ihtiva etmeyip, sanayi ameliyesi neticesinde husule gelen kıymet ilâvesini ifade ettiğinden, istihsalin nihai kıymetine tekabül etmemektedir: İstihsalin nihai kıymetini tesbit için, gayri sâfi istihşalden tekerrürlerin tefriki veya safi kıymetlere ham maddeler tutarının tekerrürsüz olarak ilâvesi lâzım gelmektedir.

Bu esaslar dairesinde, ticarete sürülen malların, müstahsil veya birinci el fiyatıyla tutarı, muhtelif seneler için aşağıdaki şekilde tahmin edilmiştir:

*Ticarete sürülen malların müstahsil fiyatıyla tutarı**(Milyon TL. itibariyle — İnhisar gelirleri hariç)*

	1929	1935	1938	1939	1944	1945
Zirai mahsuller	450	240	325	330	1450	1200
Mamûl maddeler	260	220	280	340	930	990
İthal maddeleri	256	89	150	118	165	126
	966	549	755	788	2545	2316

Bu meblâğların perakende ticarete intikal eden kısmını bulmak için, perakende ticarete mevzu olmıyan iptidai maddeler kıymetiyle ihracat tutarlarını tenzil etmek icabeder.

Toptan veya perakende ticarete arzedilen malların müstehlike satış fiyatıyla müstahsil fiyatları arasındaki farkın nisbetini tâyin için, bazı maddelere ait fiyatları ticaretin muhtelif safhalarında takip etmek doğru olur:

*Müstahsil, toptan ve perakende fiyatlar:**(kg/kgş)*

		Müstahsil Fiyatı	Toptan (İstanbul)	Perakende (İstanbul)
Un	1939	.	8.6	17.2
	1943	.	40.9	.
	1944	.	36.3	45.7
Pirinç (Tosya)	1939	23.7	24.7	29.9
	1943	150.6	143.8	169.4
	1944	123.1	134.9	153.7
Patates	1939	5.1	6.4	9.5
	1943	28.7	30.2	38.5
	1944	24.1	24.5	30.2
Mercimek	1939	5.0	7.6	13.7
	1943	55.1	81.1	117.5
	1944	36.4	65.7	91.4
Nohut	1939	6.3	6.8	15.4
	1943	55.9	66.6	90.5
	1944	35.6	40.9	79.4

		<i>Müstahsil Fiyatı</i>	<i>Toptan (İstanbul)</i>	<i>Perakende (İstanbul)</i>
Fasulya (kuru)	1939	10.7	13.5	21.2
	1943	64.0	64.7	83.6
	1944	48.9	55.6	78.5
Kuru üzüm	1939	7.7	11.6	26.2
	1943	30.1	52.9	95.4
	1944	26.7	31.5	85.5
Zeytin	1939	18.0	25.0	28.9
	1943	33.9	67.5	78.6
	1944	30.2	89.7	101.4
Zeytinyağ	1939	.	44.9	53.6
	1943	.	196.9	209.2
	1944	.	251.8	263.3
Koyun eti (Karaman)	1939	.	18.3	48.1
	1943	.	92.5	195.7
	1944	.	96.6	203.3
Sadey ağ (Trabzon)	1939	20.0	82.0	116.0
	1943	65.0	345.0	379.0
	1944	65.0	373.0	404.0
Yumurta (tanesi)	1939	1.0	1.6	1.8
	1943	4.5	7.1	7.9
	1944	4.7	7.6	8.7
Beyaz peynir	1939	25.0	29.3	47.3
	1943	90.0	129.1	154.0
	1944	.	162.8	191.0
Kömür (sömikok)	1939	15.1	16.5	21.3
	1943	31.1	32.4	32.4
	1944	.	40.0	40.0
Kaput (metresi, Kayseri) ...	1939	17.5	21.9	26.0
	1943	35.8	63.3	213.0
	1944	37.8	100.0	205.0
Basma (metre)	1939	23.0	26.5	33.0
	1943	.	91.9	138.0
	1944	.	140.0	220.0

İstatistik Umum Müdürlüğü, Konjonktür Servisi ve Toprak Mahsul-
leri Ofisi neşriyatı vesair membalardan alınan bu malûmattan edinilen
kanaate göre, müstahsil fiyatıyla toptan fiyatlar arasındaki fark orta-

lama olarak %20 nisbetini aşmamakta, toptan fiyatlar arasındaki fark ise, %20 ile %100 ve bazı hallerde daha fazla oynamaktadır. İstihlak vergileriyle İnhisarlar safi hasulatının, bazı maddelerin fiyat tereffüündeki rolüne de ayrıca işaret etmek lazımdır.

Ticarete sürülen emtianın müstahsil fiyatına toptan ve perakende hissesiyle vasıtalı vergiler ve Tekel safi hasulatı ilâve olunursa, ticarete mevzu olan malların kıymeti, nihai veya müstehlik fiyatıyla tesbit edilmiş olur. Burada yegâne müşkülât, ticaret hissesinin tahmininden neşet etmektedir. İstihsal ve fiyat hareketlerinin tetkikinden edinilen kanaata göre, bu hisse muhtelif senelerde ehemmiyetli farklar göstermekte ve nisbeti tedavül eden emtianın miktarına göre oynamaktadır. Tedavül eden emtianın miktarı çoğaldıkça ticaret hissesi azalmakta ve aksine olarak tedavül eden mallar azaldığı zaman ticaret hissesinin nisbeti artmaktadır. Bu hâdise ticaret erbabının kazancını bir dereceye kadar istihsalin hacim tahavvüllerinden korumaktadır.

Toptan ve perakende ticarete mevzu malların müstehlik fiyatıyla tutarı

(Milyon TL. itibariyle)

	1929	1935	1938	1939	1944	1945
Müstahsil fiyatıyla ...	966	549	755	788	2545	2316
Toptan ticaret hissesi	92	55	76	79	305	282
Perakende » »	300	195	260	280	1160	1210
Vasıtalı vergiler ve						
Tekel safi hasulatı	112	111	146	143	497	500
	1470	910	1237	1290	4507	4308

Ticaret erbabının safi gelirini bulmak için bu meblâğlardan tenzili icabeden maddeler şunlardır:

- 1) Emtianın müstahsil fiyatıyla değeri,
- 2) Nakil masrafları,
- 3) Vergiler,
- 4) Ambalâj, tenvir, teshin, faiz ve amortisman gibi müteferrik masraflar.

Nakil masraflarına D.D.Y. ve Dz.Y. nin eşya naklinden mütevellit hasulatı esas tutulmuştur. Müteferrik masraflar gayri safi gelirin %30 u nisbetinde tahmin edilmiştir. Neticeler aşağıda hülâsa edilmiştir:

*Emtia ticaretinden mütevellit gelir**(Milyon TL. itibariyle)*

1929	242
1935	158
1938	207
1939	220
1944	953
1945	960

Bu neticelerin sıhhatini kontrol için ticaret sahasında çalışanların durumunu tetkik etmemiz faydalı olur. 1935 yılı nüfus sayımına göre ticaret ve bankacılık sahalarında çalışanların adedi 218.308 e balığ olmuştur. İstigal mevzuu bakımından aşağıdaki müfredat göze çarpmaktadır:

Emtia ticareti	176.733
Banka ve borsacılık	5.984
Sigortacılık	841
Otelcilik, kahvecilik, v.s.	26.212
Komisyonculuk v.s.	8.498

218.308

Sayım neticelerinde, bunlardan 73.465 inin, nüfusu 10 binden az olan yerlerde ve 144.843 ünün de şehir ve kasabalarda faaliyette bulunduğu ayrıca tasrih edilmektedir. Emtia ticaretiyle istigal edenlerin sayısı nüfus artışına müvazi olarak 1939 da 193.000 olarak tahmin edilebilir. Ücretle çalışanların ve nüfusu 10 binden az olan yerlerde yerleşmiş ticaret erbabının adedi 110.000 civarında bulunduğu ve bunların geliri asgarî bir hesaplâ 40 milyonu aşmıyacağına göre geriye kalan 83 bin müstakil tüccar veya esnafın vasatî gelirleri 1939 yılında faal eşhas başına 2200 lira etrafında tahakkuk etmektedir ki, bu meblâğ azamî hadden ziyade asgariye yakın bulunsa gerektir.

Banka ve sigortacılık faaliyetlerinden mütevellit gelirler ayrı bir faslıda mütalâa edileceğinden, ticaret gelirlerinin yekûnuna varmak için emtia ticareti dışında kalan otel, lokanta ve kahvecilikle komisyonculuk sahalarında çalışanların takribî kazançlarının tesbiti icabetmektedir. Bunlara vasatî ticaret gelirlerinin tatbikiyle ticaret sahasında yaratılan umumî gelirin muhtelif senelere göre tutarı aşağıdaki şekilde tahakkuk etmektedir:

*Ticaret sahasında yaratılan gelir**(Milyon TL.)*

1929	.....	278
1935	.....	184
1938	.....	243
1939	.....	257
1944	.....	1090
1945	.....	1130

Fiyat temevvüçlerinden dolayı stok maliyetlerinde husule gelebilecek kâr veya zararların gelir hesaplarında nazarı itibara alınıp alınmayacağı keyfiyeti muhtelif tefsirlere yol açmakta ise de, son zamanlarda İngiliz ve Amerikan müellifleri, bu gibi farkların hesabından sarfı-nazar etmişlerdir.

Ticari faaliyetlerin hacim değişikliklerini bazı endekslerden takip etmek mümkün ise de, daha evvel de arzolunduğu üzere, hacim değişikliklerinin gelir teşekkülü üzerindeki tesiri kat'iyetle bilinmemektedir.

*Ticaret endeksleri [1]**(1938 = 100)*

	<i>İthalât</i>	<i>İhracat</i>	<i>Borsa muameleleri</i>
1929	117	97	.
1935	67	78	.
1936	66	82	.
1937	78	87	93
1938	100	100	100
1939	82	91	101
1940	36	70	95
1941	29	64	61
1942	48	67	66
1943	48	63	73
1944	40	49	62
1945	40	52	103
1946	56	78	135

[1] Konjonktür servisi bültenlerinden.

**BANKA VE SİGORTACILIK GİBİ FAALİYETLERDEN
MÜTEVELLİT GELİRLER**

Bu sahada çalışan müesseselerin 1938 yılında istihdam ettikleri memur adediyle bunlara tediye olunan ücretler ve tahassül eden safi kârlar hakkında aşağıdaki malûmat elde edilmiştir:

	<i>Memur adedi</i>	<i>Ücret tutarı</i>	<i>Sâfi kâr</i>	<i>Yekûn</i>
			<i>(1000 TL. itibarıyla)</i>	
Millî Bankalar [1]	7.077	7.390	9.819	17.209
Sair bankalar	2.150	2.400	1.578	3.978
Millî sigorta ş.	374	533	318	851
Sair sigorta ş.	600	700	500	1.200
Oda ve borsalar	950	870	200[2]	1.070
<i>Yekûn</i>	<i>11.062</i>	<i>11.893</i>	<i>12.415</i>	<i>24.308</i>
Ecnebî sermaye temettüü				2.078
				<u>22.230</u>

[1] Merkez Bankası dahil.

[2] Tasarruf.

Ecnebî sermayesi temettüü çıktıktan sonra banka ve sigortacılık sahalarında yaratılan gelir 1938 yılı için 22,2 milyon olarak hesap edilebilir. Münferiden çalışanlar da itibara alınır, bahse mevzu müesseselerin safi kârları ile ücret tediylere, son seneler zarfında aşağıdaki inkişafı göstermiştir:

	<i>Gelirler</i>	<i>Ecnebî sermaye temettüü</i>
	<i>(Milyon TL. itibarıyla)</i>	
1935	16.0	1.9
1938	25.3	2.1
1939	23.5	1.6
1940	28.4	2.1
1941	33.5	2.2
1942	40.3	1.7
1943	48.0	1.6

ÂMME HİZMETLERİ

İşletme yoluyla elde ettiği gelirlere sarfı nazar edilirse, Devletin ve kısmen diğer âmme teşekküllerinin varidat temini bakımından malik oldukları vasıtaları üçe ayırmak mümkündür: Vergi, istikraz ve evrakı nakdiye ihracı (emisyon). Vergi, mükellefler için mecburî iken, istikraz prensip itibariyle ihtiyarî ve muvakkat mahiyettedir. Diğer taraftan tedavüle çıkardığı evrakı nakdiye ile Devlet, hususî şahısların nakdî gelirlerini tahdit etmeksizin, kendi lehine muayyen bir iştirâ kudreti yaratmaktadır. Ancak, yarattığı bu sun'î iştirâ kudretiyle Devlet, ihtiyacı bulunan emtia ve hizmetleri satın aldığından, para ihracı da neticede cemiyetin geliri üzerine vazedilmiş bir vergiye tekabül etmektedir. Temin edilen varidat evvel emirde Devlet hizmetinde çalışanların ücretlerini tediye yarar; bundan başka istikraz edilen sermayenin faizini ve yeni kurulan tesisatın masrafını karşılar; nihayet Devlet mekânizmasının işleme için lüzumlu malzemenin mübayaasına imkân verir.

Âmme faaliyetlerinin millî gelir hesabına ithal şekli henüz halledilmemiş meselelerden birini teşkil etmektedir. Müşkülât, âmme hizmetlerinin, piyasa rayiçlerine istinat eden millî gelir mefhumuna tamamen intibak etmemesinden ileri gelmektedir. Vâkıa âmme hizmetlerinin nakdî karşılığı mevcuttur, amma bunun fiyatını tayin eden piyasa değil, Devlet otoritesidir. Bu itibarla âmme hizmetleri hakikî kıymetleriyle değil, yalnız sebebiyet verdikleri masraflarla ölçülmeğe elverişlidir.

1) Vergiler:

Şahsî gelirlere vasitasız vergiler dahil bulunduğundan, Devletçe ödenen maaş ve ücretlerin, faizlerin, tekaüt maaşlarının sadece millî gelire ilâvesi tekerrürlere sebebiyet verir. Devlet, müstahsilden vergi yoluyla temin ettiği meblâğları kendi hizmetinde kullandığı kimselere tevzi etmekle bir gelir münakalesi husule getirmektedir. İtalyan müelliflerinden *L. Einaudi* [1], ekme imaline ait güzel bir misalle verginin, imalâtın muhtelif safhalarında ve millî gelir dahilindeki rolünü tebarüz ettirmektedir:

[1] *L. Einaudi*: «La riforma sociale», 1929, sah. 225.

	Vergiye tâbi gelir	Vergi	Safi gelir
Ziraatçı	2500	500	2000
Ekmekçi	2500	500	2000
Değirmenci	2500	500	2000
Devlet memuru	2500	500	2000
	10000	2000	8000

Bu misalden görüldüğü üzere, vergiye tâbi gelirlerin yekûnu, hakikatte yaratılan gelire uymamaktadır. Vergiye tâbi gelir, vergileri de ihtiva ettiğinden, bunların Devlet faaliyeti dolayısıyla yaratılan gelirlerle, tekerrür teşkil etmemesine dikkat etmelidir. Burada yegâne tereddüt noktası, Devletin mükelleften aldığı vergiler mukabilinde yaptığı hizmetlerin, bu vergilerin tutarı derecesinde olup olmadığıdır. Âmme hizmetleri piyasa fiyatıyla ölçülemediğinden, bu noktanın aydınlanması pek müşküldür. Bu itibarla âmme hizmetlerini mucip oldukları masrafla kıymenlendirmekten başka çare yoktur.

2) İstikrazlar:

İrat vergileri yoluyla Devletin, üçüncü şahıslar lehine ihdas ettiği gelirlerin ve bu meyanda Devlet hizmetinde çalışanların maaş ve ücretlerinin bir gelir münakalesinden ibaret kaldığı tezi kabul edilebilir. Fakat istikraz akdi veya para ihraciyle husule getirilen gelirlerin mahiyeti nedir? Devlet, bir defaya mahsus olmak üzere, istikraz ettiği mühimce bir meblâğı maaş ve ücret şeklinde dağıtmak suretiyle mukrizlerin gelirini tahdit etmeksizin, yeni gelirler ihdas edebilir. Bu vaziyette bir gelir münakalesinden bahsetmek doğru olur mu?

İstikrazlar normal hallerde, istihlâk edilmeyen ve faaliyet sahası bulamayan iratlara ve sermayeye müracaat suretiyle yapıldığından, hususî gelirlerin tahdidi veya iştirâ kudretinin azaltılması mevzuubahs olamaz. İlk nazarda Devlet, istikraz akdetmek suretiyle millî gelirin artmasını temine muktedir görünmektedir. Bilhassa gene normal hallerde nüfusun artışına ve iktisadî faaliyetin inkişafına muvazi olarak Devlet varidatının da artacağı gözönünde tutulursa, istikraz edilen sermayeye ait faizin müteakip yıllarda varidat fazlasıyla karşılanacağı meydandadır. Fakat istikrazla karşılanan masraflar, millî servete mahsuben yapılabacağından, bu hâdise servetin gelire inkılâbından başka bir şey değildir. Halbuki millî gelir mefhumu, istihsal edilen emtia ve hizmetler dolay-

siyle millî servet tutarında bir azalma vukuu ile kâbili telif değildir. Bu meyanda bir sermaye vergisi olan «Varlık Vergisi» nin de aynı şekilde mütalâa edilmesi lâzım geldiğini tasrihe lüzum olmasa gerektir. Bu mü-lâhazalara binaen yalnız istikrazlara ait faiz tediyelerinin millî gelir unsurlarından olup olmadığı hususunda tereddüt edilebilir. İstikrazla karşılanan masraflar, istihlâke matuf ise, ödünç alınan paranın faizini vergiye müracaat suretiyle temin etmek zorunda kalınacağından, keyfiyet millî gelirin tezyidi mânasına gelemes; fakat bu masraflar verimli bir işe tahsis edilmiş ise, faizlerin karşılığı yeniden ihdas edilen veya teşvik gören sektörün faaliyet neticelerinde tebellür edeceğinden, hâdisede yeni bir gelir kaynağı sezme mümkündür.

3) Emisyon:

Fevkalâde masraflarını karşılamak maksadiyle Devlet, Merkez Bankasından aldığı avanslarla tedavüldeki evrakı nakdiyenin çoğalmasını mucip olabilir. Bu suretle şahsî gelirlerden hiç bir kesinti yapmaksızın, Devlet, yeni bir varidat membaı temin etmekte ve bu varidattan, hizmetleri mukabilinde hususî şahısları da istifade ettirmektedir. Ancak tedavüldeki banknot miktarının artmasıyla, mevcut emtia-para muvazenesi bozulduğundan, emtia fiyatları yükselmekte ve binnetice ücret ve yevmiyelerin iştira kudreti o nisbette azalmaktadır.

Evrakı nakdiye ihraciyle millî gelirin itibarî kıymetini arttırmak mümkün ise de, husule gelecek fiyat tereffüleri dolayısıyla hakikî kıymet tutarında bir değişiklik olmayacağı ve yalnız içtimâî zümrelerin iştira kudretlerinin esaslı surette değişeceği tabiidir.

Millî gelir hesaplarına bu hâdiseyi hatasız olarak aksettirmek için, tedavüldeki artışların ne nisbette emisyonla dolayı vuku bulduğunun ve bunların ne nisbette hakikî bir ihtiyaca tekabül ettiğinin bilinmesi lâzımdır ki, bunu katiyetle tesbit etmenin imkânı yoktur. Merkez Bankasının Devlete yaptığı avanslar tutarıyla tedavüldeki artışlar hiç bir zaman miktarca yekdiğerine müsavi değildir. Hakikatte emisyonla avanslar kısmen ayrı ve münferit muameleler teşkil ederler. Filhakika banka, Devlete yaptığı avansları yalnız banknot ihraciyle karşılamadığı gibi, tedavül hacminin artması, sırf Devlet ihtiyaçlarından mütevellit olduğu da varit değildir; bu artış, bilhassa fiyat tereffüü zamanlarında hususî ticarî ihtiyaçlardan husule gelebilir. Nitekim 1939 ile 1946 yılları arasında Merkez Bankasının Devlete yaptığı avansların tutarı 250 milyondan ibaret kalmışken, tedavüldeki artış 656 milyonu bulmuştur.

Bu izahattan maksat, emisyonla temin edilen Devlet varidatının karşılığı fiyat tereffülerinde bulunduğuna göre, millî gelirin itibarî kıyme-

tiyle kaydettiği artışın, bir iştirâ kudreti artışına tekabül etmediğini tebarüz ettirmekten ibarettir.

Devlet varidatını milli gelir çerçevesi dahilinde mütalâa etmeden evvel, Devlet, hususî idareler, belediyeler ve köyler varidatının mecmu tutarını tesbit etmek muvafık olur. Aşağıdaki tabloda, âmme teşekküllerinin varidatı, münakalelerin tenzilinden sonra safi olarak gösterilmiştir.

Âmme teşekkülleri varidatı

(Milyon TL. itibariyle)

	<i>Devlet</i>	<i>Hususî idareler</i>	<i>Belediyeler</i>	<i>Köyler</i>	<i>Mahsuplar</i>	<i>Yekûn</i>
1929	224.1	40.7	19.3	19.0	— 5.6	297.5
1935	231.4	30.5	21.7	19.0	—18.7	283.9
1936	271.1	38.1	25.0	19.5	— 7.8	345.9
1937	310.2	31.3	28.5	20.5	—17.4	383.1
1938	323.0	44.9	32.5	21.6	—17.8	404.2
1939	389.7	44.7	32.9	20.7	—22.4	465.6
1940	550.2	47.0	33.6	19.9	—10.1	640.6
1941	648.1	51.8	.	22.7	— 8.7	754.3
1942	913.8	62.6	.	25.7	— 7.4	1038.
1943	982.2	82.0	.	38.6	— 9.9	1144.
1944	1077.5	88.0	.	80.0	—15.	1192.
1945 (12 ay)	952.2	.	.	.	.	.
1946	951.5	.	.	.	.	.

Varidat neveleri itibariyle Devlet, hususî idareler, belediyeler ve köyler varidatı aşağıdaki şekilde tesbit edilebilir:

*Devlet, Hs. İdareler, Belediyeler ve köyler varidatı
(Milyon TL. itibariyle)*

	<i>Vergiler ve Tekel sâfi varidatı</i>	<i>İstikrazlar ve avanslar</i>	<i>Sair gelirler</i>	<i>Yekûn</i>
1929	271.2	10.8	15.5	297.5
1935	260.2	12.2	11.5	283.9
1936	313.1	20.3	12.5	345.9
1937	335.8	38.4	8.4	383.1
1938	337.8	57.6	6.8	404.2
1939	341.4	116.1	8.1	465.6
1940	401.0	234.0	5.6	640.6
1941	483.0	263.7	7.6	754.3
1942	830.3	187.8	9.9	1038.
1943	859.	274.	11.1	1144.

Masraf tarafında, ödenen maaş ve ücretlerle, dul, yetim ve müte-
kait maaşlarının hesabı aşağıdaki neticeyi vermektedir:

*Ödenen maaş ve ücretler
(Milyon TL. itibariyle)*

	<i>Umumî bütçe</i>	<i>Katma bütçeler</i>	<i>Hususî id.</i>	<i>Beledi- yeler</i>	<i>Köyler</i>	<i>Yekûn</i>	<i>Dul, yetim mütek. ma- aşları [1]</i>
1929	59.1	15.5	13.7	5.6	.	103.9	14.0
1935	72.5	17.0	14.0	6.0	11.5	121.0	21.5
1936	73.2	19.1	16.1	7.3	12.0	127.7	22.0
1937	74.1	21.7	17.2	7.7	12.5	133.2	21.3
1938	81.5	23.9	18.3	7.4	13.3	144.4	22.0
1939	91.3	26.5	19.6	7.7	13.8	158.6	22.4
1940	104.4	31.9	20.3	8.1	14.7	179.4	24.0
1941	120.0	36.1	22.4	8.4	15.9	202.8	25.1
1942	127.5	42.6	25.0	.	16.0	211.	28.2
1943	164.5	56.6	28.7	.	17.3	276.	33.0
1944	187.6	77.4	.	.	19.2	330.	34.2
1945	.	.	.	.	.	.	.
1946 [2]	291.1	.	.	.	.	336.	41.9

[1] *Umumî, katma, hususî ve belediyeler bütçelerinden ödenen.*

[2] *Masraf muhammenatı.*

Âmme faaliyetlerini millî gelir dahilinde kıymetlendirirken, yukarıda arzedilen hususlardan başka, şu cihetleri gözönünde tutmak lâzım gelir: Evkaf İdaresi hariç, mülhak bütçeli idarelerin faaliyeti daha evvel sınaî ve ticarî işletmelerden mütevellit gelirlerin hesabında kavranmış olup, yalnız, vasıtalı vergilerle vergi mahiyetindeki Tekel gelirleri sâfi istihsal kıymetlerine dahil bulundurulmadığından, tekerrürleri önlemek için bu idarelerin işletme kârları varidat yekûnlarına ilâve olunmamalıdır.

Diğer taraftan İktisadî Devlet Teşekküllerinden Toprak Mahsulleri Ofisi, Yerli Mallar Pazarları, Devlet Ziraî İşletmeleri Kurumu gibi faaliyetleri başka yerde tetkik edilmeyen müesseselerin âmme hizmetleriyle birlikte mütalâası muvafık görülmüştür. Bahsi geçen teşekküllerin faaliyeti dolayısıyla yaratılan gelirler, bu teşekküllerin maaş ve ücret tediyeyle safi kâr veya zararları mecmununun tekabülü olarak kabul olunmuştur.

	<i>Maaş ve ücretler</i>	<i>Safi kâr</i>	<i>Yekûn</i>
	<i>(Milyon TL. itibarıyla)</i>		
1939	1.1	1.2	2.3
1940	1.3	1.1	2.4
1941	1.4	10.1	11.5
1942	2.1	8.1	10.2
1943	7.4	30.3	37.7
1944	9.2	17.5	26.7
1945	13.4	29.4	42.8

Âmme faaliyetlerinden mütevellit gelirler, gerek tahsil, gerek tevzi safhalarında tesbite müsaittir. Müteakip tabloda bunların yukarıdan-beri arzedilen izahat dairesinde tesbitine çalışılmıştır.

Devlet faaliyetinden mütevellit gelirler
(Milyon TL. itibariyle)

	1929	1935	1936	1937	1938	1939	1940	1941	1942	1943
<i>Gelir tarikiyle</i>										
Vergiler ve Tekel safi hasılatı	271	260	313	336	338	341	401	480	815	880
Sair gelirler [1]	11	10	14	8	7	12	11	19	20	48
	282	270	327	344	345	353	412	499	835	928
Tenzili icabeden: Masraf, harcırah ve amortismanlar, ecnebi istik. faizi ...	65	42	57	63	58	53	64	79	95	100
Malzeme mübayaatı	25	18	32	37	35	49	65	90	150	160
	90	60	89	100	93	102	129	169	245	260
Safi gelir	192	210	238	244	252	251	283	330	590	668
<i>Gider tarikiyle:</i>										
Maas, ücret, tekaüd. [2]	113	131	136	138	149	162	180	201	208	269
Dahili istik. faizi	2	4	4	4	5	5	7	12	20	31
İktisadi investisyonlar ...	54	50	56	66	73	77	83	85	96	100
Aşkerî investisyonlar ...	.	.	19	25	25	36	131	155	225	255
Melbusat, tayinat, v.s.	28	26	28	33	41	66	92	113	198	230
Yardım, sübvansiyonlar	10	12	14	16	17	19	22	27	31	50
	208	223	257	232	310	365	515	593	778	935
İstikrazlar	11	12	19	38	58	116	234	264	188	274
Sâfi gelir	197	211	238	244	252	249	281	329	590	661

[1] İstikrazlar ve emlak satışları hariç.

[2] P.T.T., D.D.Y., Dz. Y. ve Limanları hariç.

Vasitasız vergiler daha evvel kazanç ve hizmet erbabının gelirleri içinde kavranmış olduğundan, tekerrürlere meydan vermemek için bunların yukarıdaki rakamlardan tenzili icabeder. Bu suretle, tatbik edilen usule göre, âmme faaliyetleri neticesinde husule gelen gelirden, millî gelire henüz ithal edilmeyen meblâğlar tesbit edilmiş olur ki, bunlar aşağıda sıralanmıştır:

	<i>Ämme T.</i> <i>safi geliri</i>	<i>Vasıtasız</i> <i>vergiler</i>	<i>Bakiye</i>
	<i>(Milyon TL. itibariyle)</i>		
1929	192	79	113
1935	210	89	121
1936	238	114	124
1937	244	123	121
1938	252	125	127
1939	251	126	125
1940	283	152	131
1941	330	184	146
1942	590	231	359
1943	668	318	350
1944	869	432	437

MESKEN GELİRLERİ

İkamete mahsus olup eşhas tasarrufunda bulunan veyahut sınaî ve ticarî müesseselerin kendi malı olan binaların kira kıymetinin tahmininde şu cihetleri gözönünde tutmak icabeder: Sınaî ve ticarî müesseselerin kendi malı olmıyan binaların kira bedelleri safi istihsal kıymetlerinin tesbitinde, masraflar meyanında tahakkuk ettirilmediğinden, bunlar istihsal kıymetlerine esasen dahil bulunmaktadır. Sınaî müesseselerin malı olan binalara gelince, bunların kıymetini sanayi istatistiklerinden tesbit etmek mümkündür. Harpten evvel kıymetleri 50 milyonu bulan bu binaların %10 hesabıyla iratları 5 milyon raddesinde tahmin olunabilir. Teşviki Sanayi Kanunundan istifade etmiyen işletmelerle ticarî müesseselerin ve Devlet emlakının kira kıymetine 15 milyon takdir edilmiştir.

Binalar vergisine esas olan kıymetler de gözönünde tutularak, 1935-36 senesi için ikamete mahsus binaların safi geliri 100 milyon raddesinde tahmin edilmiştir. İstanbul Ticaret Odasının geçinme endeksine göre, o tarihtenberi kira fiyatlarında bir tebeddül vukubulmamıştır. Bu cihet şüpheli olmakla beraber, kabul edildiği takdirde, müteakip yılların mesken gelirlerini tahmin için, yeniden inşa edilen binalara ait muhammen kira bedellerinin mezkûr meblâğa ilâvesi kâfi gelir.

HİZMETLER

Geniş bir halk kütlesinin gelirlerini ihtiva eden bu grupu aşağıdaki kısımlara bölmek kabildir:

- a) Serbest meslek erbabı;
- b) Şahsî hizmetler;
- c) Ücretli ev hizmetleri;
- ç) Ücretsiz ev hizmetleri.

Millî gelir hesaplarında, ücretsiz hizmetlerin takdiri, malûmat noksanlığı vesair müşküller yüzünden hata nisbeti fazla olan neticeler verdiğinden, bu hususta tahminler yürütülmesinden ekseriya sarfinazar edilmektedir. Bu sebeplerden dolayı, memleketimizde şüphesiz mühim bir rol oynayan, fakat nakdî karşılığı olmıyan bu gibi hizmetlere işaret etmekle iktifa edilmiştir.

a) Serbest meslekler grubu, gelirleri vasattan yüksek olan avukatlar, hekimler, mimar ve mühendisler gibi meslek sahiplerini ihtiva etmektedir. Miktarları hakkında malûmat mevcut ise de, gelirleri hususunda ancak tahminler yürütülebilir.

b) Berberler gibi şahsî hizmet erbabının gelirleri mühim bir yekûn tutmamakla beraber, bunların da 1935 sayımından bilinen adetlerine göre, takribî kazançlarına tekabül eden bir meblâğ ileri sürmek icabeder.

c) Ev hizmetlerinde istihdam edilen kimselerin geliri, nakdî ve aynı olmak üzere, iki nevidendir. Aynı gelirler ev sahipleri tarafından müstahdemlere temin edilen gıda maddeleriyle meskenden ibarettir. Bunların takribî tutarını nakdî ücretlere ilâve etmek lâzımdır.

1935 sayımı neticelerinde, serbest meslek erbabının miktarı hakkında kabili istifade malûmat mevcuttur. Bunların gelirlerini bir defaya mahsus olmak üzere tahmin etmek imkânsız değilse de, yıldan yıla tutarlarında vukubulan tebeddüllerin takibi daha müşküldür. 1935 sayımıyla bu gruba dahil kimselerin tesbit edilen miktarı ve bunlara takdir edilen ortalama gelirler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

	1 9 3 5.		
	<i>Adet</i>	<i>Vasatî gelir TL.</i>	<i>Gelir tutarı milyon TL.</i>
Sihhat işleri (doktor, hastabakıcı, v. s.)	6.544	3000	19.6
Şahsî hizmetler	20.738	1200	24.8
Hususî okullar	1.486	860	1.28
Din işleri (Evkaf bütçesi dışında)..	7.917	400	3.1
Tiyatro, sinema, v.s.	6.225	1800	11.2
Muharrir, gazeteci, v.s.	3.015	1500	4.5
Ev işlerinde çalışanlar	43.436	300	13.0
Sair hizmetler	3.020	300	0.9
<i>Yekûn</i>	<i>92.381</i>		<i>81.38</i>

1935 sayımı tasnifinde mimar ve mühendisler sanayi grupuna ithal edilmiş, avukatlar «adliye ve hukukî yardım işleri» maddesinde toplanmıştır. Bunlardan ücretle çalışanların ücretleri, bağlı buldukları müesseselerin istihsal kıymetine dahildir. Serbest mesaieleri mukabilindeki gelirlerinin ilâvesiyle, vardığımız netice, yuvarlak hesap 90 milyona iblâğ edilebilir.

SERMAYE GELİRLERİ, BEYNELMİLEL TEDİYELER, AMORTİSMANLAR

Sermaye gelirlerini aşağıdaki kısımlara ayırmak mümkündür:

- Banka ve tasarruf sandıklarındaki mevduatın faizi;
- Tahvilât faizleri;
- Temettüleri.

Temettüleri ile Devlet tahvilâtına ait faizler geçen fasıllarda tesbit edilmiş bulunmaktadır. Banka ve tasarruf sandıklarındaki mevduata verilen faizlerin tutarı aşağıdaki tahavvülâtı göstermiştir:

Milyon TL.

1935	3.0
1938	4.5
1939	3.5
1940	4.0
1941	5.0
1942	4.9
1943	5.6
1944	7.5
1945	9.0

Ecnebi sermayenin faiz ve temettüü, muhtelif istihsal branşlarının tetkiki sırasında nazarı itibara alınmıştır. Memleketimize yatırılan ecnebi sermayesiyle bu sermayeye ait faiz ve temettüleri bir arada gösteren bir tablo aşağıya dercedilmiştir:

Ecnebi sermayenin miktar ve geliri

(Milyon TL. itibariyle)

	Resülmal		Faiz, temettü ve ifa tahsisatı	
	1934	1939	1934	1939
Devlet borçları	243	223	13.2	16.4
İmtiyazlı şirketler	44	12	2.5	0.7
Demiryolları	24	10	1.2	0.2
Maadin ve sanayi	35	20	1.8	1.2
Banka ve sigorta	18	20	2.1	1.8
Ticaret, v.s.	8	5	1.2	0.8
<i>Yekûn</i>	<i>372</i>	<i>290</i>	<i>22.0</i>	<i>21.1</i>

Buna mukabil ecnebi memleketlere yatırılan millî sermayenin miktarı pek cüzdür. 1931 senesinde bu sermayeden temin edilen gelir, mülga Âli İktisat Meclisince 523 bin lira olarak tahmin edilmiştir. Ecnebi memleketlerde bulunan Türklerin banka kanalıyla gönderdikleri paralar ise, aynı sene için 810 bin raddesinde tesbit edilmiştir. Bu arada Musul petrollerlerinden temin edilen varidat da zikre şayandır. Bu varidat, Devlet gelirleri arasında mütalâa edilmiş ise de, muhtelif senelerdeki tutarı bilgi olarak aşağıya dercedilmiştir:

	1000 TL.
1938	1065
1939	920
1940	687
1942	622
1943	808
1944	1004

Safi istihsal kıymetlerinin tesbitinde tesisat ve makinelerin amortisman karşılığı olarak lâzım gelen mahsuplar yapılmıştır. Zikredilen rakamlara göre bunların mecmuu 1938 yılında 60-70 milyon arasındadır.

MECMU MİLLİ GELİR

Temas edilen meselâlerden millî gelir tahminlerinde ne gibi müşkülere rastlandığı tebarüz etmektedir. İstatistiklerimizin bugünkü durumu, mevzuun her bölümünde geniş mikyasta tahminlere müracaatı zarurî kıldığından, neticeleri pek tabii olarak ancak takribî mahiyette telâkki etmek doğru olur. Bu itibarla evvelce de arzolunduğu üzere, muayyen bir seneye ait gelirlerin mecmuunu bir defaya mahsus olmak üzere tahmin etmek mümkünse de, seneden seneye miktarlarda ve hakikî gelirlerde vukubulan tahavvüllerin takibi çok daha müşküldür. Şunu da tebarüz ettirmek lâzımdır ki, toptan veya perakende fiyat endekslerinin tabikiyle millî gelirin itibarî kıymetinden fiyat temevvüçlerini bertaraf etmek her zaman mümkün değildir. Fiyat endeksleri hizmetleri ihtiva etmediğinden, ve hizmet fiyatları son senelerde emtia fiyatları nisbetinde artmadığından, toptan veya perakende endekslerin millî istihsalin tamamını temsil etmediği unutulmamalıdır.

Bu müşkülâtı önlemek gayesiyle ve maddî istihsalin millî gelirin %60'ından biraz fazlasına baliğ olduğu gözönünde tutularak, İstatistik Umum Müdürlüğünün zirai ve sınaî istihsal miktarlarına ait her sene verdiği rakamlardan faydalanarak, kıymetle ifade olunan millî gelirle birlikte, millî istihsalin hacim değişikliklerinin doğrudan doğruya endekslerle takibine çalışılmıştır. Müteakip tabloda, kıymetle ifade olunan millî gelirin bazı senelere ait neticeleri hülâsa edilmiştir. Harpten önceki yıllara nazaran 1944 ve 1945 yıllarına ait mutaların hata nisbeti fazladır. Bu da mezkûr yıllara ait mali istatistiklerin kat'î şekilleriyle henüz neşredilmemiş olmasından ileri gelmektedir.

Millî gelir
(Milyon TL. itibarıyla)

	1929	1935	1938	1939	1944	1945
<i>Ziraat gelirleri:</i>						
Nebatî mahsuller	632	317	441	440	1815	1280
Hayvan mahsulleri ...	223	126	170	185	979	950
Orman ve deniz mahsulleri	64	34	39	40	112	110
Amortisman, faiz ve müşterek masraflar ...	-82	-56	-65	-66	-128	-130
Mahsulün kıymetlendirilmesinden mütevellit kıymet ilâvesi ...	56	24	32	35	165	135
	893	445	617	634	2943	2345
<i>Sanayi gelirleri:</i>						
Sınai istihsal	140	161	230	272	694	736
Küçük sanatlar	125	68	80	81	259	278
Faiz ve amortismanlar	-24	-27	-35	-39	-61	-65
	241	202	275	314	892	949
<i>Münakale ve muhabere:</i>						
Münakalât gelirleri ...	52	48	66	71	.	.
Muhabere	5	5	7	8	.	.
Faiz ve amortismanlar	-8	-11	-11	-13	.	.
	49	42	62	66	200	230
<i>Ticaret ve kredi:</i>						
Banka ve sigortalar	13	14	23	22	55	60
Ticaret gelirleri	278	184	243	257	1090	1130
	291	198	266	279	1145	1190
<i>Âmme hizmetleri:</i>						
Devlet, hususî idareler, belediyeler ve köyler safî varidatı	192	210	252	251	869	.
Vasıtasız vergiler ...	-79	-89	-125	-126	-432	.
	113	121	127	125	437	520

Muhtelif gelirler:

Serbest meslekler ve hizmetler	100	90	105	110	210	230
Mesken gelirleri	110	120	130	135	170	180
Sair sermaye gelirleri	3	5	7	6	10	11
	<u>213</u>	<u>215</u>	<u>242</u>	<u>251</u>	<u>390</u>	<u>421</u>
<i>Millî gelir</i>	1800	1223	1589	1669	6007	5595

Senelik neticelerin mukayesesi için meblâglardan fiyat temevvüçlerinin bertaraf edilmesi lâzım gelir ise de, bu ameliye için elimizde toptan ve perakende emtia fiyatlarıyla geçinme endekslerinden başka bir vasıta yoktur. Yukarıda arz edilen, sebeplerden dolayı, bu endeksler millî gelir mefhumuna tamamen uymamakla beraber, temsil dereceleri hakiki gelirlerin inkişafı hakkında bir kanaat vermiyecek kadar da mahdut değildir. Bu itibarla ve yukarıdaki mülâhazalar gözönünde tutulmak şartıyla tetkik edilen yıllara tatbik edilmek üzere toptan fiyatlarla geçinme endeksinden mürekkep umumî bir endeksin tanzimi uygun görülmüştür.

Fiyat endeksleri

(1938 = 100)

	<i>Toptan[1] fiyatlar</i>	<i>Geçinme[2] endeksi</i>	<i>Pondere[3] vasatı</i>
1929	164	142	157
1935	91	98	93
1938	100	100	100
1939	101	101	101
1944	459	334	417
1945	444	344	411

[1] 1938 e kadar İstanbul Ticaret Odası endeksi.

1938 den itibaren Konjonktür servisi endeksi.

[2] 1938 e kadar İstanbul Ticaret Odası endeksi.

1938 den itibaren Konjonktür s. endeksi (Ankara — İstanbul vasatı).

[3] Ponderasyon: 2/3 toptan fiyatlar, 1/3 geçinme endeksi.

Aşağıdaki tablolarda, fiyat endeksi millî gelirin itibari kıymetine tatbik edilerek, millî gelirin hacim değişiklikleri ve muhtelif senelerde nüfus başına isabet eden hakiki gelir gösterilmiştir.

Millî gelir
(Milyon TL. itibariyle)

	<i>İtibari</i>	<i>1938 fiyatıyla</i>	<i>1938 = 100</i>
1929	1800	1147	72
1935	1223	1315	83
1938	1589	1589	100
1939	1669	1652	104
1944	6007	1440	91
1945	5595	1363	86

Nüfus başına gelir (TL.)

	<i>İtibari</i>	<i>1938 fiyatıyla</i>	<i>1938 = 100</i>
1929	124	79	85
1935	76	81	87
1938	93	93	100
1939	95	95	101
1944	321	77	83
1945	296	72	78

Kıymetlerden hariç olmak üzere, doğrudan doğruya istihsal veya iş hacmine ait rakamlara istinaden tanzim edilen endeksleri bir araya toplamak suretiyle millî gelirin hacim değişiklikleri hakkında daha isabetli neticelere varmak mümkündür.

İstihsal ve faaliyet endeksleri

(1 9 3 8 = 1 0 0)

	<i>Ziraat</i>	<i>Sanayi</i>	<i>Münakale</i>	<i>İthalât</i>
1929	73	57	73	117
1935	72	82	79	67
1936	93	86	84	66
1937	95	95	93	78
1938	100	100	100	100
1939	105	114	112	82
1940	106	124	121	36
1941	95	118	128	29
1942	103	112	139	48
1943	90	118	153	48
1944	86	126	158	40
1945	74	128	161	40
1946	94	130		56

Mezkûr endeksler, temsil ettikleri faaliyetlerin ehemmiyetine göre pondere edilerek umumî bir endeks halinde toplanırsa, millî gelirin % 70 nisbetinde temsili mümkün görülmektedir [1].

[1] Tatbik edilen ponderasyon:

	%
Ziraat	60
Sanayi	26
Münakalât	6
İthalât	8
	100

(İhracat miktarları istihsale dahil bulunmaktadır.)

Umumî istihsal ve faaliyet endeksi

(1938 = 100)

1929	72
1935	75
1936	87
1937	93
1938	100
1939	106
1940	106
1941	98
1942	103
1943	98
1944	97
1945	91
1946	105

Hesapların mahiyeti gözönünde tutulursa, her iki usule göre varılan neticeler arasındaki farklar ehemmiyetli sayılamaz. Bunların azamîsi 1935 ve 1943 yıllarına ait olmak üzere, %10 ile %7 yi geçmemektedir ki, bu da fiyat endekslerinin temsil derecesindeki farktan ve istihsal hacmine hizmetlerin dahil bulunmamasından ileri gelmektedir.

Görüldüğü üzere, millî gelir, hakikî kıymetiyle 1929 dan 1940 yılına kadar seneden seneye artmışken, 1941 den itibaren, azalmaya yüz tutmuş ve 1945 te, son yıllarda kaydedilen asgarî hadde düşmüştür. 1946 yılının muvakkat neticelerine nazaran, millî gelir mezkûr sene zarfında bir miktar artmış ise de, 1939 seviyesine henüz erişememiştir. Nüfus başına isabet eden gelirlerin tetkikinde, bunların da 1945 yılında en dún seviyeye düştüğü görülmektedir. Bu durum 1945 yılına ait ziraî istihsalın çok düşük olmasından ileri gelmektedir. Filhakika resmî istatistiklere göre, mezkûr yılın hububat istihsalı harpten önceki miktarın msfından bile azdır.

Millî gelir hacminde müşahede olunan azalmanın, muhtelif halk tabakaları üzerindeki tesirini ölçmek maksadiyle, memur ve işçi ücretlerini geçinme endeksleriyle karşılaştırarak, bu sınıfların iştira kudretindeki tahavvüllerin takibine çalışılmıştır. Memur maaşlarıyla ortalama işçi yevmiyelerinde, son seneler zarfında vukubulan değişmeler aşağıdaki tabloda hülâsa edilmiştir:

Memur ve işçi ücretlerinin inkişafı

	<i>Vasatı memur aylık ücreti[1]</i>	<i>Vasatı işçi yevmiyesi[2]</i>	<i>Endeksler (1938 = 100)</i>	
	<i>TL.</i>	<i>Ks.</i>	<i>Memur ücreti</i>	<i>İşçi yevmiyesi</i>
1935	71	98	93	94
1936	74	102	97	98
1937	75	91	99	87
1938	76	104	100	100
1939	78	106	103	102
1940	80	111	105	107
1941	87	124	115	119
1942	100	148	132	142
1943	110	171	145	164
1944	130	204	171	196
1945	158	232	209	223
1946	160	242	211	232

[1] Umumi bütçeden tediyeye olunan ortalama ücret (mesken, çocuk zamlarıyla aynı yardım ve ikramiyeler dahildir.)

[2] Vasatı: yevmiyelerin istinat ettiği esaslar şunlardır:

Sanayi istatistikleri:

	<i>İş günü adedi (milyon)</i>	<i>Ödenen ücret (milyon TL.)</i>
1935	15.51	15.25
1936	16.74	16.98
1937	22.21	19.95
1938	23.92	24.81
1939	26.59	28.12
1940	30.49	33.97
1941	31.54	39.05

İktisadi Devlet teşekkülleri:

	<i>İş günü adedi (milyon)</i>	<i>Ödenen ücret (milyon TL.)</i>
1941	16.48	21.25
1942	16.88	25.01
1943	20.08	34.30
1944	21.95	44.85
1945	23.10	53.31
1946	22.83	55.27

(İctimai yardımlar dahil değildir.)

Yukardaki meblâğlar geçinme endeksleriyle karşılaştırıldığı takdirde, muhtelif senelerde memur ve işçi sınıfının iştirâ kudreti hakkında bir fikir edinmek kabil olur.

Memur ve işçi sınıfının iştirâ kudreti [1]

(1 9 3 8 = 1 0 0)

	<i>Memur sınıfı</i>	<i>İşçi sınıfı</i>
1935	95	96
1936	98	99
1937	99	87
1938	100	100
1939	102	101
1940	94	96
1941	83	86
1942	57	62
1943	42	47
1944	50	58
1945	59	63
1946	62	70

[1] 1938 yılına kadar İstanbul Ticaret Odası hayat pahalılığı endeksi, 1938 den itibaren Konjonktür servisi geçinme endeksinin tatbikiyle.

Görüldüğü üzere, maaş ve ücretlerin iştirâ kudreti harbin ilk senesine kadar artmışken, harp içinde, memur gelirleri, iştirâ kudretlerinin nisfından fazlasını kaybetmiştir. İşçi yevmiyeleri de, satın alma gücünde, buna yakın bir azalma kaydetmiştir. 4988 sayılı kanunla yapılan zamlardan sonra, memur ücretleri, hakikî kıymetleriyle, harpten önceki seviyelerine yaklaşmış ise de, işçi yevmiyeleri elân bu seviyeden uzak bulunmaktadır.

Buna mukabil, mahsul fiyatlarındaki artışlar gözönünde tutulursa, çiftçi gelirinin satın alma gücünde aynı nisbette bir tenezzül vuku bulmadığı anlaşılr. *Cemal Eryüpoğlu*'nun «Türk Ekonomisi»nde intişar eden bir yazısında [2], çiftçi zümresinin iştirâ kudreti, dahilî istihlâk ve ih-

[2] «Türk Ekonomisi» yıl 4, sayı 31,

racat maddeleri istihsal edenlere göre, aşağıdaki şekilde hesap edilmiştir:

	<i>Çiftçi zümresinin istira kudreti</i>	
	[1]	[2]
1938	100	100
1940	101	98
1941	108	105
1942	128	118
1943	154	138
1944	107	98
1945	101	94

[1] İstihlak maddeleri.

[2] İhracat maddeleri.

Cemal Eyyüpoğlu, toprak mahsulleri vergisinin çiftçi geliri üzerindeki inikâsını göstermek için, 1943 yılından itibaren yukarıdaki rakamları ayrıca %5 nisbetinde bir tenzîlâta tâbi tutmaktadır. Fakat bu endekslerde istihsal hacmi nazarı itibara alınmamış olduğundan, bunlar çiftçinin hakikî gelirini değil, miktarı muayyen zirai maddeler mukabilinde satın alınabilen mamul emtia miktarını ifade etmektedir. Harp yıllarında zirai istihsal azalmış olduğundan, çiftçinin istira kudreti hakikatta yukarıdaki rakamlara hiç bir zaman erişememiştir [1].

VERGİ YÜKÜ

Umumî kanaat hilâfına olarak, millî gelirin heyeti mecmuasına nazaran vergi yükünde kayda şayan bir artış tahakkuk etmemektedir. Ancak kazanç ve hizmet erbabı vergileri ayrı ayrı mütalâa edilirse, vergi esasındaki müsavatsızlık tebarüz ettiğinden bu cihete temas edilmesi faydalı görülmüştür. En evvel vergilerin millî gelirdeki hissesini tesbit edelim:

[1] Resmî istatistiklere göre, 1938 hububat istihsalı 100 addedilirse, 1943 84, 1944 71, 1945 48 olarak taayyün etmektedir. Bk.: sahife 81.

	Millî gelir (Milyon TL.)	Vergiler ve Tekel [1] sâfi has.	Vergilerin ge- lire nisbeti %
1929	1800	271	15.1
1935	1223	260	21.3
1938	1589	338	21.3
1939	1669	341	20.5
1944	6007	1120	18.7
1945	5595	1180[2]	21.1

[1] Devlet, hususi idareler, belediyeler ve köyler.

[2] Bir senelik olarak hesaplanmıştır.

Hizmet erbabının gelirleri, muhtelif faaliyetler sahasında ödenen maaş ve ücretler mecmuuna istinaden aşağıdaki şekilde tesbit edilmiştir:

*Ödenen maaş ve ücretler
(Milyon TL.)*

	Âmme hizmetleri [1]	İktisadî Devlet T. [2]	Hususi sanayi	Nakliyat elektrik v.s. [3]	Banka ve mües- seseler	Tekerrür- ler [4]	Net Yekûn
1929	104	1	14	18	5	—10	132
1935	121	5	15	17	6	—12	142
1936	128	6	16	19	6	—14	161
1937	133	7	18	20	7	—16	169
1938	144	14	18	21	8	—17	188
1939	159	17	20	24	9	—21	208
1940	179	22	25	27	10	—23	240
1941	203	33	22[5]	29	11	—29	269
1942	211	43	29[6]	37	18	—33	305
1943	276	68	39[6]	53	20	—47	409
1944	330	85	42[6]	80	24	—66	495
1946[6]	366	110	48	89	28	—76	537

[1] Devlet, hususi idareler, belediyeler ve köyler (tekaüt maaşları hariç).

[2] Sosyal yardımlar dahil (Ziraat Bankası ve Emniyet S. «Bankalar» meyanındadır.).

[3] Demiryolları, Denizyolları, P.T.T., tramvay ve otobüslerle elektrik ve ha-vagazı santralleri.

[4] Âmme hizmetlerine dahil nakil vasıtalarından mütevellit.

[5] Azalma, kömür havzasının devletleştirilmesinden mütevellittir.

[6] Muvakkat veya takribî.

İş Kanununa tâbi müesseseler nazarı itibara alınır, 1938 yekûnuna 34, 1943 yekûnuna ise 60 milyon lira kadar ilâve edilmesi lâzımdır. 1927 yılı sınaî tahriri esas tutulduğu takdirde, 1929 yekûnuna asgarî 30 milyon liranın ilâvesi doğru olur. Bu noksanlar tamamlanmak ve tekaüt maaşları da ilâve olunmak suretiyle elde edilen meblâğlar hizmet erbabı vergileriyle karşılaştırılmıştır:

	<i>Maas ve ücretler (Milyon TL.)</i>	<i>Hizmet E. vergileri</i>	<i>Nisbet %</i>
1929	176	14.5	8.3
1935	194	35.7	18.4
1936	213	46.0	21.1
1937	230	50.8	22.1
1938	246	50.2	20.4
1939	265	53.3	20.1
1940	307	64.2	20.9
1941	338	71.0	21.0
1946	663	141.5[1]	21.3

[1] Bütçe muhammenatı.

Görüldüğü üzere, yalnız maaş ve ücretler nazarı itibara alındığı takdirde, vasıtasız vergi nisbetleri azalmamış, bilâkis 1938 den itibaren tedricî surette artmış bulunmaktadır. 1937 yılına nazaran müteakip senelerde vergi nisbetinin azalması, 3404 sayılı kanunla muvazene vergisinde yapılan indirmelerden ileri gelmektedir. Kazanç erbabı için buna benzer bir istatistik tanzimi mümkün olmamakla beraber, vasıtasız vergi nisbetinin %6 yı geçmediği bilhesap tesbit edilebilir. Vasıtalı vergiler yükünde bir fark gözetilmediği takdirde, kazanç erbabıyla hizmet erbabının ödediği vergi nisbeti aşağıdaki şekilde tahakkuk etmektedir:

Gelire nazaran vergi nisbeti

	<i>Kazanç erbabı %</i>	<i>Hizmet erbabı %</i>
1929	14.7	19.0
1935	19.0	33.3
1939	18.5	33.1
1945	19.0	34.3

Bu hesaba göre, hizmet erbabı, gelirine nazaran kazanç erbabının %75 nisbetinde fazla vergi ödemektedir.

BEYNELMİLEL MUKAYESELER

Memleketimiz için varılan neticelerin, komşu memleketler için tesbit edilen gelirlerle mukayese edilmesi faydalı görülebileceğinden, bu çetin mevzu üzerinde bir deneme yapılması muvafık görülmüştür. Beynelmîlel mukayeselerde rastlanan başlıca müşkülât iki neviden olup, birincisi tatbik edilen usullerin bir memlekettten diğerine farklı bulunması, ikincisi de millî paralara biçilen resmî rayiçlerin, bunların iştirak kudretlerine her zaman uymamasıdır. Neticeleri ihlâl edecek mahiyette bulunan bu mahzurları önlemek maksadiyle mukayeseler istihsal hacmine inhisar ettirilmiştir.

Birleşmiş Milletlerin İktisat Dairesi, Avrupa memleketlerinin harpten önceyi zirai ve sınaî istihsal hacmini ve harpten sonra bu hacimlerde vuku bulan değişiklikleri tesbit ederek ahiren yayınlamış bulunmaktadır [1]. Verilen malûmata nazaran, Balkan memleketlerinin Avrupa zirai istihsaline (Rusya hariç) iştirak nisbetleri, 1934/36 yılları vasatısına göre, şu şekilde taayyün etmektedir:

	%
Türkiye	2.33
Bulgaristan	1.54
Yunanistan	1.21
Rumanya	3.57
Yugoslavya	3.42

1938 yılı istihsali esas ittihaz edildiği takdirde, bu nisbetler aşağıdaki şekilde değişmektedir:

	%
Türkiye	2.92
Bulgaristan	1.28
Yunanistan	1.15
Rumanya	3.78
Yugoslavya	3.02

[1]United Nations, Department of economic affairs, «A survey of the economic situation and prospects of Europe», Genova, 1948.

1935/38 yılları vasatı 100 itibar edilirse, 1946/47 yılının ziraî istihsal hacmi, mezkûr teşekkül tarafından aşağıdaki şekilde hesaplanmış bulunmaktadır:

$$1935/38 = 100$$

Türkiye	119
Bulgaristan	73
Yunanistan	77
Rumanya	57
Yugoslavya	57

Türkiye için verilen rakamın, vardığımız neticelere göre 104 olarak tashihi gerekmektedir. 1938 yılına nazaran 1946 yılı ziraî istihsalimizde ise % 6 raddesinde bir düşüklük kaydedilmektedir.

Bahsi geçen memleketlerin dünya sınaî istihsal hacmine iştirak nisbetleri muhtelif vesilelerle yayınlanmış olduğundan, burada tekrarına lüzum görülmemiştir [1]. Harpten sonra sınaî istihsal hacminde vukubulan değişikliklere gelince, bunların resmî veya gayri resmî istihsal endekslerinden takibi mümkündür. 1938 yılı 100 itibar edilirse Balkan memleketlerinin harpten sonraki sınaî istihsal durumları şu şekilde tesbit edilmektedir:

$$1938 = 100$$

Türkiye	130
Bulgaristan	122
Yunanistan	57
Rumanya	75
Yugoslavya	50

Bu malûmatı esas ittihaz etmek suretiyle, bahsi geçen memleketlerin ziraî ve sınaî istihsal hacimleri, 1938 fiyatlarıyla harpten evvel ve harpten sonraki seneler için aşağıdaki şekilde hesaplanabilir:

[1] Bk.: «İktisat Fakültesi Mecmuası», c. 8, No. 1-4.

*İstihsal hacmi**(1938 fiyatlarına göre milyon TL. itibarıyla)*

	1 9 3 8			1 9 4 6		
	<i>Ziraat</i>	<i>Sanayi</i>	<i>Yekûn</i>	<i>Ziraat</i>	<i>Sanayi</i>	<i>Yekûn</i>
Türkiye	650	310	960	610	405	1015
Bulgaristan	285	110	395	210	130	340
Yunanistan	255	280	535	195	160	355
Rumanya	840	670	1510	480	500	980
Yugoslavya	670	610	1280	380	310	690
<i>Yekûn</i>	<i>2700</i>	<i>1980</i>	<i>4680</i>	<i>1875</i>	<i>1505</i>	<i>3380</i>

Nüfus başına isabet eden istihsal miktarları ise, gene 1938 fiyatlarına göre, şu şekilde taayyün etmektedir:

*Nüfus başına istihsal**(1938 fiyatıyla TL. olarak)*

	1938	1946
Türkiye	57	53
Bulgaristan	61	49
Yunanistan	77	48
Rumanya	80	59
Yugoslavya	83	47

Harpten sonra Balkan memleketlerinin istihsal hacminde %15—60 nisbetinde bir tedenni vuku bulunduğundan, memleketimizin istihsal durumunda nisbi bir salâh farketmek mümkündür. Ancak bütün bu memleketlerde hazırlanan iktisadî plânlarla istihsal hacminin 1950 yılına kadar harpten önceki seviyeye çıkarılması veya bu seviyenin aşılması derpiş edildiğinden, bu sahada yeniden geri kalmak tehlikesine maruz bulunduğumuzu unutmamak icabeder.